

TRIAL
International

OBEŠTEĆENJE PREŽIVJELIH U OKVIRU KRIVIČNIH POSTUPAKA: PERSPEKTIVE SA TERENA

Izveštaj pripremio TRIAL International
ured u Bosni i Hercegovini

Ovaj izvještaj je nastao u okviru projekta: "Advocating for the rights of women victims of wartime sexual violence to obtain justice and reparation".

"Ovaj materijal se potpuno finansira od strane Švedska agencija za međunarodni razvoj (Sida) i Kvinna till Kvinna. Sida i Kvinna till Kvinna ne moraju se slagati sa iznešenim mišljenjima. TRIAL International je odgovoran za sadržaj."

OBEŠTEĆENJE PREŽIVJELIH U OKVIRU KRIVIČNIH POSTUPAKA: PERSPEKTIVE SA TERENA

Izvještaj pripremio TRIAL International ured u Bosni i Hercegovini

SADRŽAJ

I.	PREDGOVOR I UVOD	4
	A. Predgovor	4
	B. Uvod	6
II.	METODOLOGIJA	8
III.	OSNOVNE INFORMACIJE	9
IV.	PREŽIVJELE SEKSUALNOG NASILJA	12
V.	NAPREDAK NA SUDU BIH	14
VI.	KORISTI OD NAKNADE ŠTETE U KRIVIČNIM POSTUPCIMA ZA PREŽIVJELE RATA	15
	A. Tranzicijska pravda kao višestran proces	15
	B. Sudska odšteta kao sankcija	16
	C. Priznavanje	17
	D. Odvracanje	18
	E. Osnaživanje putem zahtjeva za naknadu štete i pravnog zastupanja	19
	F. Izgradnja povjerenja u pravosudni sistem	20
	G. Rehabilitacija	22
	H. Ekonomska korist	23
	I. Problemi sa izvršenjem: Mjerenje simboličkih i materijalnih koristi	24
VII.	MJERE ZAŠTITE SVJEDOKA U KRIVIČNOM POSTUPKU	26
	A. Zaštita identiteta	26
	B. Retraumatzacija: podrška preživjelima	27

VIII.	NAKNADA ŠTETE U PARNIČNOM POSTUPKU	30
	A. Simbolične koristi i odgovornost države	30
	B. Parnični postupak kao jedina opcija	31
IX.	OGRANIČENJA PARNIČNOG POSTUPKA	33
	A. Troškovi advokata	33
	B. Izazovi povezani sa gubljenjem zaštite identiteta na građanskom sudu	34
	C. “Višestruka retraumatizacija” i nedostatak psihološke podrške	35
	D. Zastara i sudski troškovi	38
X.	SOCIJALNA NAKNADE	40
	A. Socijalne naknade kao spas	40
	B. Priznavanje statusa žrtve	41
	C. Ograničenja simboličke vrijednosti	41
	D. Proceduralna ograničenja	42
XI.	ZAKLJUČAK	43
	O TRIAL INTERNATIONAL	45

A. PREDGOVOR

Od završetka rata u Bosni i Hercegovini (BiH) pa do danas objavljen je niz publikacija koje govore o zločinima ratnog silovanja. U nekima su objavljena svjedočenja preživjelih, neka govore o dugoročnim posljedicama traume, neka o manjkavostima sudskih procesa u kojima se preživjele pojavljuju kao svjedokinje čija zaštita nije dostatna. Iako je fokus na krivičnom postupku, nastojanje ove publikacije je da se prikažu prednosti i olakšavajući elementi, kao i prepreke i izazovi s kojima se suočavaju preživjele/žrtve kroz različite pristupe naknadi nematerijalne štete: kroz krivični postupak, upućivanjem na naknadni parnični postupak ili administrativnom mjerom. Publikacija obuhvata i ostale aspekte života preživjelih na koje je trauma silovanja ostavila posljedice i na koje kompenzacija može pozitivno uticati - od fizičkog i mentalnog zdravlja, odnosa okoline i stigmatizacije, slobode kretanja i sigurnosti, ekonomsko-socijalne obezbijeđenosti.

Ova publikacija zagovara pristup koji se odmiče od politikantskog odnosa spram zločina ratnog silovanja i traži djelovanje usmjereno prvenstveno u korist preživjelih. Činjenica je da tužilaštva u prošlosti nisu pravovremeno preuzela aktivnu ulogu u insistiranju na naknadi nematerijalne štete kroz krivični postupak. Naknadni parnični postupak, kojim se traži kompenzacija u vidu naknade nematerijalne štete, za preživjele/žrtve predstavlja i dodatnu traumatizaciju – ponavlja se gotovo isti, ili čak i detaljniji proces dokazivanja nečega što je kroz krivični postupak utvrđeno i poslužilo kao polazište za odmjeravanje kazne počiniocu. Sudovi u parničnom postupku kroz primjenu zastarnih rokova postavljaju pred žrtve dodatan teret koji mnoge od njih psihički i materijalno ne mogu podnijeti. Istovremeno, država još uvijek nije uspjela donijeti krovnu strategiju, zakon ili provodiv program kroz koji bi preživjelima/žrtvama ratnog silovanja jednostavnim administrativnim procedurama bilo omogućeno da ostvare svoja prava i dobiju adekvatnu zaštitu.

Traumatske posljedice silovanja su dugoročne, doživotne, samo je pitanje ličnih unutaršnjih resursa, podrške okoline i sistema zaštite na koji način i do koje mjere će svaka preživjela individualno zaliječiti rane i uspostaviti funkcionalan i što kvalitetniji život.

Suđenja za ratne zločine i izrečene kazne donose jedan vid satisfakcije šaljući žrtvama poruku da zločini nisu zaboravljeni i to djelimično utiče i na povjerenje u pravosudni sistem. Međutim, preživjele koje svjedoče u sudskim procesima nerijetko imaju osjećaj iskorištenosti, jer kazna koju izriče

sud je kazna države usmjerena prema počiniocu, a one same bile su na sudu zbog tog počinioca, pasivne.

Njeno tijelo je preživjelo stravične povrede. **Njen život** je, ne njenom voljom, uzeo tok koji nije željela. Ona je, **ne svojom voljom**, onemogućena, uskraćena, odbačena, stigmatizirana, zaboravljena, iskorištena... Opetovano. **On** je svojim tijelom, **vlastitom voljom**, počinio zločin prema **njoj**. Svjesno. Zato bi zadovoljavanje pravde za **nju** (preživjelu) kroz kompenzaciju na **njegov** teret (počinioca) bilo više od simboličkog priznanja krivnje.

Procesi u kojima se žrtvama omogućava kompenzacija u vidu naknade nematerijalne štete dovode do izmjene uloga. Uloga koju dobija preživjela je uloga aktivne akterice, a počinitelj je tu radi nje. I to je satisfakcija. Kompenzacija preživjelima/žrtvama može direktno pomoći da uspostave kaku-takvu, ali sigurno bolju, životnu ravnotežu kroz zadovoljenje ključnih potreba, ne samo da sebi priušte neko materijalno dobro i time umanje duševnu bol, nego prvenstveno da saniraju direktne i teške fizičke i psihičke posljedice silovanja koje se iznova generiraju.

Tim Centra za pravnu pomoć ženama

“Iako on nikada ne bi mogao platiti za ono kroz šta sam prošla, mora biti utvrđena njegova odgovornost za naknadu štete”.

D, osoba koja je preživjela seksualno nasilje i kojoj je dosuđena naknada štete pred Sudom Bosne i Hercegovine (Sud BiH)

Tokom protekle godine, Sud BiH je napravio značajan presedan dosudivši odštetu preživjelimata rata u nekoliko krivičnih predmeta. Iako su donosioci politika vodili intenzivnu raspravu o ovoj praksi, malo pažnje je posvećeno glasu preživjelih. U ovom izvještaju se stoga naglašava perspektiva preživjelih žrtava rata i analiziraju njihovi pogledi na odštetu koju je sud dodijelio u krivičnim postupcima.

Na osnovu intervjua sa preživjelimata, osobama koje se bave psihologijom, medicinom, socijalnim radom, osobama zaposlenim u organima vlasti, pravosuđu, međunarodnim organizacijama, advokatima, psihoterapeutima, akademskim radnicima i predstavnicima NVO-a, cilj ovog izvještaja je da odgovori na nekoliko ključnih pitanja. Kako preživjeli/e doživljavaju postupak traženja odštete u suđenjima za ratne zločine? Šta ovim osobama znači odšteta? Kakva je sudska odšteta u poređenju sa drugim mehanizmima tranzicijske pravde koji se primjenjuju u BiH? Da li dodijeljena odšteta pomaže preživjelimata da nastave sa svojim životom? Gledajući u budućnost, da li bi relevantni akteri trebali raditi na standardiziranju dodjeljivanja odštete u krivičnim postupcima?

Do sada je Sud BiH dosuđivao odštetu samo u predmetima seksualnog nasilja. Shodno tome, izvještaj se fokusira na osobe koje su preživjele seksualno nasilje, istovremeno dolazeći do spoznaja koje se odnose na sve kategorije žrtava rata. Fokus ovog izvještaja proizilazi iz ugroženog statusu osoba koje su preživjele seksualno nasilje. Preživljavajući na marginama društva, mnogima od njih je odšteta prijeko potrebna, ali im nedostaju mreže podrške koje su potrebne za ostvarenje pristupa pravdi i prevazilaženje prepreka u pravnom postupku. Analizirajući iskustva osoba koje su preživjele seksualno nasilje sa sudskim odštetama, cilj izvještaja kao takvog je da se promovira usvajanje politike koja čak i najugroženijim osobama iz ove grupe omogućava da dobiju naknadu.

Krajnji zaključak izvještaja je da odšteta u krivičnom postupku može biti konstruktivan oblik reparacije za osobe koje su preživjele ratne zločine i koje na suđenju imaju status oštećenog lica. Naknade štete koje dodjeljuje krivični sud imaju čitav niz funkcija; one predstavljaju dodatnu sankciju za

počinioca; njima se priznaje šteta koja je nanesena preživjelima; one su vid društvene osude ratnih zločina; pomažu u odvratanju od daljeg činjenja takvih djela; osnažuju preživjele; grade povjerenje u pravni sistem; te olakšavaju ličnu rehabilitaciju. Prema izjavama intervjuiranih osoba, ove simbolične beneficije imaju prednost nad materijalnom dobiti, zbog čega su sudske odštete vrijedne truda usprkos postojećim problemima sa izvršenjem presuda.

Kako su intervjuirane osobe opisale odšteta u krivičnim postupcima igra jedinstvenu, neophodnu ulogu koja dopunjava druge mehanizme tranzicijske pravde kao što su parnični postupci i sistem socijalnih naknada. Iako parnične tužbe predstavljaju ključnu opciju, postojeća procesna ograničenja im umanjuju vrijednost. Na primjer, parnični postupak redovno završava odbijanjem tužbe zbog zastare, a preživjele - koje su uglavnom već slabog imovinskog stanja - moraju plaćati visoke sudske troškove što izaziva dodatnu traumu; identitet preživjelih nije zaštićen; a preživjele bez izuzetka moraju angažirati advokate. Istovremeno, mjesečne isplate koje se vrše kroz sistem mjera socijalne zaštite, od kojih žive mnoge preživjele osobe, ne podrazumijeva ključne simbolične beneficije koje ima sudska odšteta, kao što je priznavanje odgovornosti države/počinioca; priznavanje uticaja pretrpljene štete; kažnjavanje počinioca/države; i odvratanje od budućeg činjenja krivičnih djela. Zbog toga intervjuirane osobe ove mjesečne naknade često vide kao oblik socijalne pomoći, a ne kao pravdu.

Imajući u vidu spomenute nalaze o vrijednosti odštete u krivičnom kontekstu, ovim izvještajem se donosioci politika pozivaju da poduzmu potrebne mjere. Akteri iz svih segmenata, od vlade do pravosuđa i međunarodnih institucija, trebali bi raditi na standardiziranju prakse dodjele odštete u krivičnim postupcima i ukloniti sve prepreke - kao što su komplikacije u izvršenju i nepostojanje besplatne pravne pomoći - koje onemogućavaju preživjelima ratnih zločina da dobiju potpunu satisfakciju koja im pripada.

II. METODOLOGIJA

Ovaj izvještaj se bazira na istraživanju koje je provedeno u BiH u periodu od maja do septembra 2016. godine. Da bi prikupio informacije iznesene u ovom izvještaju, tim TRIAL International ureda u BiH, u saradnji sa partnerskom organizacijom Centar za pravnu pomoć ženama iz Zenice, obavio je 31 razgovor sa osobama koje su dobro obaviještene o pitanju sudskih odšteta ili koje poznaju potrebe preživjelih. Tu ubrajamo preživjele osobe, osobe koje se profesionalno bave psihologijom, medicinom, socijalnim radom, pravosuđem, psihoterapijom, pravom, osobe zaposlene u organima vlasti, NVO-ima, međunarodnim organizacijama i članove akademske zajednice. Intervjuirane osobe su iz oba bh. entiteta, Federacije (FBiH) i Republike Srpske (RS), kao i iz drugih država. Sve su obaviještene da mogu ostati anonimne ako to žele. Zbog toga u ovom izvještaju nisu navedeni identifikacijski podaci o nekima od intervjuiranih osoba.

Izvještaj se zasniva na kvalitativnoj, a ne kvantitativnoj analizi, kako bi se čitaocima omogućio pogled na iskustva preživjelih. Kao što je spomenuto, gledišta preživjelih - naročito osoba koje su preživjele seksualno nasilje - prečesto se ušutkuju ili odbacuju. U ovom izvještaju se tim glasovima daje prostor, kroz bavljenje ličnim pričama umjesto statističkim podacima i procentima. Izuzev kada se poziva na važeći zakon ili se navodi citat, u ovom izvještaju se osobe koje su bile izložene teškim kršenjima međunarodnog prava nazivaju "preživjelima".

III. OSNOVNE INFORMACIJE

Bosna i Hercegovina tek treba uvesti shemu reparacija u čitavoj državi za preživjele rata. Zbog političkih borbi oko ratnih nepravdi, neprestano propadaju napori da se uspostavi takav mehanizam. Umjesto toga, preživjelima ostaje opcija pokretanja parničnih postupaka i pristup sistemu socijalne zaštite.

Na osnovu člana 193. Zakona o krivičnom postupku BiH (ZKP), oštećena lica takođe mogu podnijeti imovinskopravni zahtjev u krivičnom postupku za naknadu materijalne i nematerijalne štete nastale uslijed činjenja krivičnih djela. Ti zahtjevi se moraju podnijeti najkasnije do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije pred Sudom;¹ moraju biti "određeno" označeni;² i moraju se podnijeti dokazi potrebni za dodjelu odštete.³

Iako preživjele preuzimaju primarnu odgovornost za odštetne zahtjeve, KPZ obavezuje sudije i tužioce da olakšaju taj proces; tužilac je dužan "prikupiti dokaze o imovinskopravnom zahtjevu vezanom za krivično djelo,"⁴ također je tokom saslušanja dužan pitati oštećenog da li želi da u krivičnom postupku ostvaruje imovinskopravni zahtjev,⁵ a ako ovlaštena osoba nije podnijela prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku do potvrđivanja optužnice, Sud je dužan obavijestiti oštećenog o toj mogućnosti.⁶

Iako se ZKP-om nastoji zaštititi pravo preživjelih na odštetu, nedostatak besplatne pravne pomoći u praksi ometa ostvarivanje tog prava. Samo osobe koje su optužene za činjenje krivičnih djela imaju pravo na advokata po službenoj dužnosti, dok preživjele nemaju to pravo. Zbog toga većina preživjelih - koje ne mogu platiti advokata - same se snalaze u krivičnopravnom postupku. Bez pravnog zastupnika, čak i preživjele koje su bolje informirane muče se da ispune tehničke kriterije za odštetu, uključujući odredbu iz ZKP-a da zahtjev bude određeno označen.

Istovremeno, tužioci su dosljedno izbjegavali svoje obaveze iz ZKP-a. Zbog spleta više faktora – zastarjelog uvjerenja da se imovinskopravni zahtjevi trebaju rješavati u parničnom sudu, bojazni da će

1 Član 195(2) ZKP-a.

2 Član 195(3) ZKP-a.

3 *Id.*

4 Član 197(1) ZKP-a.

5 Član 86(10) ZKP-a.

6 Član 195(4) ZKP-a.

takvi zahtjevi dodatno opteretiti već pretrpane urede i nedostatak iskustva sa zahtjevima – tužiocima su se često uzdržavali od “prikupljanja” potrebnih dokaza, prepuštajući pitanje odštete parničnim sudovima.

U skladu s tim, sudije su oduvijek preživjele upućivali na parnični postupak. Umjesto da procijene da li o odštetnim zahtjevima krivični sud može u razumnom roku odlučiti, sudije su bile sklonije skoro automatskom upućivanju na parnicu, uz standardne argumente kao što su nedovoljni dokazi – što je općenito rezultat nedostatka inicijative na strani tužioca/činjenice da preživjela nema advokata; nedovoljno određen zahtjev – što je ponovno rezultat nemogućnosti preživjele da priušti advokata; i rizik da će zahtjevi neopravdano produžiti postupak – sve su to dozvoljeni osnovi za navedena upućivanja prema ZKP-u, ali se takvi argumenti redovno koriste bez opravdanja.⁷

Kao takvi, zahtjevi za naknadu štete preživjelih u krivičnom postupku rijetko budu uspješni. Prije 2015. godine, Sud BiH nikada nije dodjeljivao odštetu preživjelima, a do danas je bilo samo četiri takve presude, dok se ogroman broj zahtjeva upućuje na parnični postupak.⁸ Međutim, takve tužbe preživjele stavljaju u znatno nepovoljniji položaj; za razliku od krivičnog postupka, preživjele nemaju pravo na zaštitu identiteta; prolaze kroz retraumatizaciju bez pomoći odjeljenja za podršku svjedocima; preživjele su prisiljene platiti advokata; Republika Srpska – u skladu sa strogom primjenom zastarnih rokova – trenutno odbija sve zahtjeve podnesene nakon 1999. godine, namećući tako visoke sudske troškove preživjelima koje izgube postupke po ovom osnovu; dok su sudovi u FBiH, oslanjajući se na nedavne odluke Ustavnog suda,⁹ također počeli usvajati restriktivan pristup u primjeni zastarnih rokova.

Sistem socijalne zaštite nudi alternativu patnjama u sudnici. Prema entitetskim shemama isplate, preživjele primaju mjesečnu penziju - slično invalidnim ili nezaposlenim osobama. Međutim, veliki broj preživjelih nije obuhvaćen ovim beneficijama.

7 Za više informacija o problemima u dodjeli odštete u krivičnim postupcima, *vidi* TRIAL International BiH, *Ostvarivanje zahtjeva za naknadu štete žrtava ratnih zločina u okviru krivičnih postupaka u Bosni i Hercegovini: stanje, problemi i perspektive*, (2015.) Dostupno na http://trial.ba/wp-content/uploads/2015/10/ENG_Ostvarivanje-zahtjeva-za-naknadu-%C5%A1tete-%C5%Bertava-ratnih-zlo%C4%8Dina-u-okviru-krivi%C4%8Dnih-postupaka-u-Bosni-i-Hercegovini-%E2%80%93-stanje-problemi-i-perspektive-.pdf

8 Nakon što krivični sudovi žrtve upute na parnicu, samo mali broj njih doista i pokrene parnični postupak, uglavnom zbog praktičnih prepreka koje su opisane u nastavku.

9 *Vidi* Ustavni sud BiH, *Desanka Stanišić i Srećko Stanišić*, AP-4264/11, (17. septembar 2014). Dostupno na <http://www.ustavnisud.ba/dokumenti/AP-4264-11-689674.pdf>; Ustavni sud BiH, *Republika Srpska*, AP-3979/11, (17. septembar 2014). Dostupno na http://www.ustavnisud.ba/dokumenti/_bs/AP-3979-11-689637.pdf

RS, na primjer, odbacuje sve zahtjeve podnesene nakon 2007. godine, bez obzira na to što su mnoge preživjele tek nedavno podnijele zahtjev za socijalnom naknadom zbog društvenih nemira, stigme, fizičke udaljenosti, psihološke barijere da nekome ispričaju svoju priču, neinformiranosti o pravu na naknadu i strahova za vlastitu sigurnost. Čak i osobe koje su zahtjev podnijele prije 2007. godine suočavaju se sa dodatnim preprekama. Zakonodavstvo u RS zahtijeva dokazivanje fizičke povrede, a status "civilne žrtve rata" dodjeljuje se samo osobama sa "60% oštećenja organizma". Nejasno je da li preživjele koje nose psihičke, a ne fizičke ožiljke – poput većine žrtava seksualnog nasilja – ispunjavaju uslove za socijalnu naknadu.

Federacija – poput RS – zahtijeva dokaz o 60% oštećenja organizma, ali predviđa eksplicitan izuzetak koji se odnosi na preživjele seksualnog nasilja i ne nameće vremenska ograničenja koja postoje u RS. Međutim, Federacija isplaćuje naknade isključivo rezidentima FBiH; preživjele koje žive u RS ili izvan BiH ne ispunjavaju uslove za mjesečne isplate. Osim toga, decentralizirani sistem kantona u Federaciji znači da se paketi naknada u najboljem slučaju neravnomjerno isplaćuju, a ponekad se uopće ne isplaćuju.

IV. PREŽIVJELE SEKSUALNOG NASILJA

“Mi kao društvo smo pokazali da nismo spremni pružiti ruku preživjelima i prihvatiti ih - te žene i njihove porodice najviše pate jer mi nismo spremni da ih podržimo”.

Murat Tahirović, predsjednik Udruženja žrtava i svjedoka genocida

Kao što je navedeno u prethodnom dijelu, mehanizmi tranzicijske pravde u BiH su manjkavi, što mnogim preživjelima ratnih zločina onemogućava da ostvare pravo na naknadu štete. Ovi nedostaci naročito utiču na preživjele seksualnog nasilja. Stigmatizirane u svojim zajednicama i suočene sa trajnim psihičkim, fizičkim, ekonomskim i društvenim posljedicama, preživjele seksualnog nasilja imaju ozbiljnu potrebu za mjerama reparacije.

Seksualno nasilje iz ratnog perioda uzrokuje traumu koju je teško prevazići. Kao što su detaljno objasnili psiholozi i psihoterapeuti koji rade sa preživjelima, seksualno nasilje je “kombinovana tortura”: zbog svoje intimne prirode, zločin je ne samo fizički, već i psihološki.¹⁰ Počinioci zločina tokom rata u BiH imali su za cilj dehumanizaciju žrtava, ciljajući na suštinsko dostojanstvo i karakter osobe.¹¹

Velika većina preživjelih seksualnog nasilja pati od posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), kojeg prati depresija, problemi sa spavanjem, promjene raspoloženja, teškoće sa koncentracijom, paranoja i agresivnost. Međutim, kako tvrde intervjuirane osobe, PTSP je “najblaži oblik traume koji te osobe imaju”.¹² Simptomi ovog poremećaja se s godinama produbljuju, a u nekim slučajevima dovode do “trajne promjene ličnosti”.¹³ Psihološka trauma može dovesti do hroničnih fizičkih bolova.¹⁴

Nažalost, opisane tegobe često se ne liječe. Kako je navela sudska vještakinja i neuropsihijatričarka Alma Bravo Mehmedbašić, “procenat onih koji su imali podršku i rehabilitaciju je znatno niži od onih koji nisu”. Naročito u ruralnim područjima, medicinske službe su rijetke i udaljene. Za putovanje u neki urbani centar na liječenje potreban je novac koji većina preživjelih nema. Osim toga, čak i preživjele koje dobiju pomoć ponekad zaključče da ljekari i ostali stručnjaci nisu obučeni da se bave

¹⁰ Razgovor sa Almom Bravo Mehmedbašić, neuropsihijatricom i sudskom vještakinjom.

¹¹ *Id.*

¹² *Vidi* razgovor sa Almom Taso Deljković i Tanjom Tankosić iz Odjeljenja za podršku svjedocima Suda BiH.

¹³ *Id.*

¹⁴ *Vidi* razgovor sa Almom Bravo Mehmedbašić; razgovor sa Sabihom Husić, direktoricom organizacije Medica Zenica; razgovor sa Marijanom Senjak, psihoterapeutkinjom.

seksualnim nasiljem, te stoga nisu u stanju da pomognu u procesu oporavka.

Stigma koja okružuje seksualno nasilje ometa rehabilitaciju. Intimnost ovog zločina znači da mnoge preživjele osjećaju stid, smatrajući da su same krive zbog napada. U svom radu sa preživjelima, psihoterapeutkinja Besima Čatić pokušava “da im objasni da je ono što se dogodilo nije bilo dobrovoljno, one to nisu željele. To se dogodilo bez njihove dozvole, tako da ne bi trebale osjećati krivicu”.

Osjećaji poniženja i degradiranosti ukorijenjeni su u patrijarhalnoj kulturi BiH. Kako primjećuje Aleksandra Petrić iz organizacije Udružene žene Banja Luka, “u Bosni, čak i ako je silovanje počinjeno u vrijeme mira, preživjele se osuđuju jer su izazvale takvo djelo”. Društvena stigma otežava preživjelima da govore o djelima počinjenim protiv njih; neke preživjele samo za sebe čuvaju njihove patnje, kriju ih od članova porodice, doktora i terapeuta. Ova “zamrznuta trauma,” potisnuta duboko u njima samima, je štetna, jer “rane ne mogu ozdraviti same”.¹⁵

Zbog stigme i pomanjkanja institucionalnih usluga, problemi sa mentalnim zdravljem među preživjelima seksualnog nasilja ne jenjavaju u proteklih dvadeset godina od završetka rata. Zbog neliječene traume, preživjele ne mogu pronaći posao i ostvariti ekonomsku neovisnost, a mnoge se za opstanak oslanjaju na porodice i/ili mjesečne naknade. Iz iskustva Seide Karabašić, koordinatorice IZVOR-a iz Prijedora, “ono malo novca što imaju, preživjele često moraju potrošiti na tablete za svoje zdravstvene probleme,” što im ne ostavlja dovoljno za stanovanje, psihološko savjetovanje ili stručno usavršavanje. Na taj način, seksualno nasilje počinjeno tokom rata pokreće krug traume i oskudice, koji se često proteže i na sljedeću generaciju. Da bi se taj krug prekinuo, potrebna je satisfakcija.

Međutim, ugrožen položaj žrtava seksualnog nasilja opstruira njihov pristup reparativnim mehanizmima. Na primjer, pravljenje prvog koraka i donošenje odluke o traženju odštete je samo po sebi strašna psihološka prepreka. U svakom naknadnom postupku traženja naknade štete, društveno-ekonomska slabost znači da mnoge osobe koje su preživjele seksualno nasilje ne mogu platiti advokata, što značajno smanjuje njihove šanse za uspjeh; neliječena psihička stanja znače da su preživjele sklone retraumatizaciji; društvena stigma znači da će ih proganjati mogućnost gubljenja zaštite identiteta u građanskoj parnici; a kombinacija društvenih, ekonomskih i psihičkih problema znači da odbacivanje zahtjeva zbog zastare – i nametanje obaveze plaćanja sudskih troškova nakon toga – naročito teško pogađaju preživjele seksualnog nasilja. Iako bi preživjele seksualnog nasilja imale velike koristi od naknade štete koju dosudi sud, one se muče da dobiju zadovoljenje, ostajući zarobljene u spomenutom krugu.

15 Razgovor sa Almom Bravo Mehmedbašić.

V. NAPREDAK NA SUDU BIH

Nedavne presude koje je donio Sud BiH odraz su značajnog napretka kada se radi o naknadi štete, naročito za preživjele seksualnog nasilja. U junu 2015. godine, vijeća ORZ-a (Odjela za ratne zločine) dosudila su odštetu preživjelima seksualnog nasilja u predmetima protiv Slavka Savića, te Bosiljka i Ostoje Markovića.¹⁶ U februaru ove godine, žalbeno vijeće Suda potvrdilo je presudu u predmetu *Savić*. U martu je Sud opet dosudio odštetu preživjeloj seksualnog nasilja u predmetu protiv Adila Vojića i Bekira Mešića, a u oktobru protiv Krste Dostića. Iako ove poticajne presude ukazuju na promjenu sudačkih i tužilačkih stavova, vrijedi spomenuti da je u svakom od ovih predmeta TRIAL International ured u BiH pružio besplatnu pravnu pomoć preživjelima, u saradnji sa domaćim advokatom. Dakle, takva pomoć je i dalje od presudnog značaja za ostvarivanje prava žrtava na pravni lijek.

Nažalost, čak i ako se dosudi odšteta, vrlo je moguće da je mnogi počinioci neće moći platiti. Na primjer, Savićev advokat je već izjavio da njegov klijent ne posjeduje potrebna sredstva. Stoga je nejasno kako ili kada će doći do isplate odštete. Iako preživjele mogu pokrenuti parnični postupak protiv FBiH/RS na osnovu uspješnih ishoda krivičnih postupaka, entitetski sudovi su, kao što je spomenuto, iznova primjenjivali zastarne rokove kako bi odbili tužbe za naknadu štete.¹⁷

Međutim, položaj preživjele koja je već dobila krivičnu presudu u kojoj se dosuđuje odšteta razlikuje se od položaja preživjele koja podnosi tužbu u parničnom postupku bez takve odluke; u prvoj situaciji, međunarodni standardi ljudskih prava zahtijevaju izvršenje reparativne presude i zabranjuju primjenu zastare.¹⁸ Ipak, ostaje da se vidi da li će entitetski sudovi prepoznati ovu razliku. Budući da je problem sa izvršenjem i dalje neriješen, još je važnije ispitati gledišta žrtava o relativnim materijalnim i simboličkim koristima od odštete.

¹⁶ U ovim predmetima, Sud BiH je i osudio spomenute počinioce i izrekao im različite zatvorske kazne.

¹⁷ Vrijedi napomenuti da čak i ako preživjele žrtve mogu ishoditi parnične presude protiv FBiH/RS, njihovo izvršenje i dalje može biti teško. Na primjer, u RS još uvijek nisu izvršene brojne građanske presude koje su donesene protiv ovog entiteta prije nastupanja zastare, usprkos odlukama ESLJP - kao npr. u predmetu *Đurić i ostali protiv Bosne i Hercegovine* - kojima je utvrđeno kršenje Evropske konvencije i kojima se RS poziva da isplati dosuđenu odštetu. Zbog brojnih prepreka u izvršenju, TRIAL International ured u BiH snažno podržava ne samo osiguravanje naknade štete kroz sudske postupke nego- prije svega – dodjeljivanje naknade putem administrativnog, reparativnog mehanizma koji bi bio zakonskim propisima uspostavljen u čitavoj državi.

¹⁸ *Vidi: Osnovni principi i smjernice UN o pravu na pravni lijek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava*, usvojeni na osnovu rezolucije Generalne skupštine, dok. 60/147, od 16.12.2005, principi 6, 16-17. Dostupno na <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RemedyAndReparation.aspx>; Komitet protiv mučenja (CAT), *Opći komentar* br. 3, dok. CAT/C/GC/3, 16.11.2012, stavovi 38-40. Dostupno na http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/GC/CAT-C-GC-3_en.pdf; *El-Masri protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije*, Aplikacija br. 39630/09, Veliko vijeće Evropskog suda za ljudska prava, (13. decembar 2012), stav 255; *Judicial Guarantees in States of Emergency*, Advisory Opinion no. OC-9/87, Inter-American Court of Human Rights, (6 October 1987), para. 24.

VI. KORISTI OD NAKNADE ŠTETE U KRIVIČNIM POSTUPCIMA ZA PREŽIVJELE RATA

A. TRANZICIJSKA PRAVDA KAO VIŠESTRAN PROCES

“Naknada preživjelima i osuda počinitelja su dvije strane iste medalje”.

Marijana Senjak, psihoterapeutkinja/psihologinja

Tranzicijska pravda u BiH obuhvata niz mjera: suđenja za ratne zločine, krivično gonjenje, izgradnju memorijalnih spomenika, socijalnu pomoć i institucionalne reforme, između ostalog. Prema mišljenju intervjuiranih osoba, ovo su dopunski vidovi iskupljenja za višestruku štetu uzrokovanu sukobom.¹⁹ Shodno tome, u kontekstu sudskih postupaka, intervjuirane osobe su istaknule da su za izvršenje pravde neophodne i osuda i naknada štete.

Kako navodi K, preživjela seksualnog nasilja čiji je krivični predmet još uvijek u fazi istrage: “Mislim da počiniocima treba osuditi, ali da oni trebaju platiti i naknadu štete. Ako počinioci nisu u situaciji da plate, možda će oni tražiti od suda da zamijeni godine zatvorske kazne za novac, a mislim da to nije uredu”. Prema mišljenju K, osuđujuća presuda ne može zamijeniti naknadu štete i obratno.

B, koja je bila zatočena u koncentracijskom logoru tokom rata pokrenula je parnični postupak za naknadu štete protiv RS, u saradnji sa Savezom logoraša u BiH. B je potom zasebno učestvovala u krivičnom postupku na entitetskom nivou protiv vojnika koji ju je silovao u logoru. Dok je parnični sud u RS odbio tužbu B i drugih logoraša primjenom zastare, Okružni sud u Doboju je osudio počinioca koji je silovao B na 3 godine zatvora zbog ratnog zločina silovanja. Međutim, sud u Doboju je ignorisao zahtjev B za naknadu štete. Iako je TRIAL International ured u BiH radio na tom zahtjevu i pobrinuo se da on ispunjava sve tehničke kriterije i da je potkrijepljen potrebnim dokazima, sud u Doboju je u krivičnoj presudi samo uputio B na građanski postupak. B, zadovoljna činjenicom da je usvojena osuđujuća presuda, otišla je “veoma razočarana zbog problema sa naknadom štete”. Kako sama kaže, “osjećanja su joj pomiješana”.

¹⁹ Vidi razgovor sa Mervanom Miraščijom, koordinatorom za pravne projekte Fonda otvoreno društvo: “tranzicijska pravda se sastoji od mnogih stvari - suđenja za ratne zločine, memorijalizacije, reparacije - svi ovi segmenti su put do potpune istine i pravde”.

Kao što vidimo iz opisanih slučajeva, intervjuirane osobe poimaju sudske odštete kao ključnu i jedinstvenu komponentu šireg programa tranzicijske pravde. U sljedećem dijelu je opisan niz koristi koje preživjele ostvaruju iz naknade štete.

B. SUDSKA ODŠTETA KAO SANKCIJA

“To je od vitalnog značaja za preživjele da se počinioci materijalno kažnjavaju”.

Teufika Ibrahimfendić, psihologinja/psihoterapeutkinja

“Počiniocce osuđuje država, ali naknada štete je kazna koja ide žrtvama”.

M, preživjela seksualnog nasilja

Intervjuirane osobe su dosljedno naglašavale vrijednost naknade štete u kažnjavanju počinioca, smatrajući da je osjećaj pravednosti koje donosi odgovornost ključan za psihološki oporavak preživjelih žrtava. U svom radu na problemima ratnih zločina u cijeloj BiH, na primjer, Ombudsman za ljudska prava Jasminka Džumhur je utvrdila da “ne postoji rehabilitacija preživjelih bez kazne”. Psihoterapeutkinja Besima Čatić isto tako svjedoči o načinu na koji mehanizmi odgovornosti mogu olakšati proces ozdravljenja. Njeno iskustvo je pokazalo da su preživjele “izgubile veliki dio njihove ličnosti nakon zločina,” te da kazna čini da se osjećaju da je moralni poredak obnovljen i shodno tome im pomaže da idu naprijed.

Iako se tradicionalne ideje o kažnjavanju fokusiraju na izricanje osuđujuće presude i zatvorsku kaznu, intervjuirane osobe smatraju da je i materijalna odgovornost značajan vid kažnjavanja. Kako navodi K: “Naknada štete će dodatno obilježiti počinioca, a ja bih voljela znati da on uvijek kad mi mora isplatiti novac razmišlja o zločinima koje je počinio u prošlosti”. Preživjela seksualnog nasilja G, čiji je krivični predmet u fazi istrage, na sličan način navodi da bi željela da joj sud dosudi odštetu, a ne samo da osudi počinioca, kako bi ga dodatno sankcionisao.

Kao što komentari K pokazuju, preživjele naknadu štete mogu smatrati naročito ličnim oblikom odgovornosti; počinilac mora sredstva uplatiti direktno preživjeloj zbog pretrpljenih patnji, za razliku od služenja zatvorske kazne po nalogu države.²⁰ Na taj način, sankcionisanje putem odštete može biti više usmjereno na žrtvu. Kako navodi psihoterapeutkinja Besima Čatić, postoji posebna vrijednost za preživjele u “primanju novca od onih koji su počinili zločine nad njima”.

C. PRIZNAVANJE

“Većina žrtava samo želi da ljudi saznaju istinu o onome što im se desilo i da tu istinu prihvate jer na taj način mogu nastaviti sa životom.”

Aleksandra Petrić, Udružene žene Banja Luka

Pored kažnjavanja, intervjuirane osobe su napomenule da je priznavanje istine od suštinske važnosti za preživjele: u nekim slučajevima, to je njihov centralni cilj. Dok se političke snage u BiH nastavljaju sukobljavati oko odgovornosti za ratne zločine, historija je postala predmet političke eksploatacije i manipuliranja, utišavajući tako priče čitavih zajednica.

Mnoge preživjele provele su godine nakon rata boreći se za priznavanje zločina počinjenih protiv njih i patnji koje su iskusile. Prema iskustvu Aleksandre Petrić iz organizacije Udružene žene Banja Luka, “većina žrtava samo želi da ljudi znaju istinu o onome što im se desilo i da prihvate tu istinu, jer na taj način oni mogu nastaviti sa svojim životima”. Priznavanje “istine” naročito je važno za preživjele seksualnog nasilja koje se – kako je navedeno – bore sa društvenom stigmom i ličnim osjećajem srama. Kako navodi Tanja Tankosić iz Odjeljenja za podršku svjedocima Suda BiH, preživjele seksualnog nasilja duboko su ganute kada sudije donesu presudu u njihovu korist. Za preživjele, presuda kojom se potvrđuje njihovo svjedočenje, počinilac osuđuje, a njima dosuđuje odšteta predstavlja potvrdu da se “zločin dogodio onako kako su ga one doživjele i preživjele”, da djelo nije bilo isprovocirano i da preživjela nije dužna da se brani.

Prema izjavi J, kojoj je Sud BiH dosudio naknadu štete, priznanje koje je dobila kroz odštetu omogućava joj da ispriča svoju priču i krene dalje. Kao što J kaže: “To mnogo znači. Znači da ću u

²⁰ Zamjenik glavne tužiteljice kantonalnog tužilaštva Zeničko-dobojskog kantona, Redžo Delić navodi da neke preživjele nisu željele procesuiranje ali je tužilaštvo ipak nastavilo sa postupkom. Ali odluka vezana za podnošenje zahtjeva za naknadu štete (kompenzaciju) je isključivo na preživjeloj.

budućnosti moći objasniti svom djetetu sve što se dogodilo, da je počinitelj osuđen i da mu je naređeno da plati za to, jer moje dijete ne zna šta se desilo, još uvijek je malo, ali to znači da sud zna da je to istina”.

Osim toga, za razliku od same osuđujuće presude, naknada štete obuhvata čitavu priču preživjele: ne samo postojanje zločina, nego i konkretne patnje koje su one preživjele zbog tog zločina. Na taj način, naknada štete oslikava potpuniju sliku nego samo osuđujuća presuda.

D. ODVRAĆANJE

“Naknada štete je važna u ekonomskom smislu, ali je jednako važna za buduće generacije kako se ovakvi zločini više ne bi dešavali”.

K, preživjela seksualnog nasilja

Intervjuirane osobe su naglasile činjenicu da naknada štete, kroz priznavanje i kažnjavanje, može pomoći u odvraćanju od činjenja ovih djela, sprečavajući buduće generacije da opet čine zločine koji su počinjeni u ratu devedesetih godina. Iz te perspektive, sudska osuda ratnih zločina u vidu osuđujućih presuda ili dosuđenih odšteta naročito je važna u BiH: državi u kojoj su nacionalne tenzije itekako žive, a sjećanje i mogućnost ponovnog nasilja nisu nimalo daleke. Kao što Jasminka Džumhur, bh. Ombudsman za ljudska prava, navodi, “moramo ukazati građanima da ne čine opet te stvari, jer će biti izvedeni pred lice pravde”.

Konkretno preživjele posmatraju prevenciju, a samim tim i naknadu štete, kao značajnu komponentu tranzicijske pravde. Na primjer, preživjela seksualnog nasilja G, koja još uvijek čeka suđenje u svom predmetu, cijeni osuđujuće presude i naknadu štete, zato što one pomažu u garantiranju da se djela seksualnog nasilja “neće više ponoviti u drugim ratovima i drugim ženama”. J isto tako cijeni preventivnu ulogu odštete, naročito prema mlađim generacijama. Za J, naknada štete koju je dosudio Sud BiH znači da će svom djetetu moći reći: “Svako ko učini nešto loše bit će kažnjen, morat će platiti, kako se to ne bi ponavljalo”. Kao što se ogleda u primjedbama G i J, dodjela naknade štete može pružiti osjećaj sigurnosti; kao što psihoterapeutkinja Besima Ćatić kaže, naknada štete dokazuje preživjelima da “društvo više neće prihvatiti činjenje tih zločina”.

E. OSNAŽIVANJE PUTEM ZAHTJEVA ZA NAKNADU ŠTETE I PRAVNOG ZASTUPANJA

Mogućnost naknade štete “žrtvama daje samouvjerenost da idu dalje i bore se za pravdu do kraja”.

K, preživjela seksualnog nasilja

“Tek prilikom postavljanja imovinskopravnog zahtjeva žrtva dobija priliku da aktivno učestvuje u postupku i da pred sud iznese i svoje zahtjeve, što joj stvara osjećaj da nije samo procesno sredstvo već da je taj počinitelj na sudu upravo zbog nje, a ne da je ona tu zbog njega”
Nedžla Šehić, advokatica koja je zastupala preživjele u predmetima *Savić, Marković, te Vojić i Mešić*

Postupak dobijanja naknade može osnažiti preživjele koje se često osjećaju pasivno i nemoćno u istragama/krivičnom gonjenju ratnih zločina. U pravosudnom sistemu BiH, preživjele koje učestvuju u krivičnom postupku imaju istu ulogu kao i svi drugi svjedoci; pružaju iskaze koji su bitni za dokazivanje počinjenja zločina. L, preživjela seksualnog nasilja komentira: “Osim svjedočenja, nisam više ništa uradila”.

Preživjele se u krivičnom postupku mogu osjećati kao “dokazno sredstvo”²¹ i za neke preživjele je pravni postupak više demoralizirajući, nego oslobađajući. Kako koordinatorica IZVOR-a iz Prijedora, Seida Karabašić napominje, “preživjele se osjećaju iskorišteno na sudu, one samo daju iskaz, nakon čega se osjećaju iscrpljeno - kao da im je oduzeta sva energija”. Pogotovo kada se radi o preživjelima seksualnog nasilja koje su već ekonomski, socijalno i psihološki ugrožene, učešće u istrazi i suđenju može kod njih stvoriti osjećaj bespomoćnosti.

Međutim, kada preživjele preuzmu ulogu tužiteljice koja traži odštetu, njihov položaj na sudu se mijenja. Dozvoljeno im je da preuzmu aktivniju ulogu: da iznesu dokaze, pozovu svjedoke, te iznesu uvodnu i završnu riječ. Kako navodi direktorica organizacije Medica Zenica, Sabiha Husić: “To je za njih znak da mogu ići dalje i da više nisu u poziciji preživjele koja samo čeka”.

²¹ Razgovor sa Besimom Ćatić, psihoterapeutkinjom.

D, na primjer, kojoj je Sud BiH dosudio naknadu štete, bila je “stvarno uključena u postupak”. Prema njenim riječima, sa advokaticom koja ju je zastupala i objašnjavala joj pravnu terminologiju, “osjećala sam kao da sam dio svega toga”. Slično tome, J, kojoj je Sud BiH također dosudio naknadu štete, bila je “veoma zadovoljna odnosom sa Tužilaštvom i Sudom”. Uz podršku nevladine organizacije TRIAL International i advokaticice, J se osjećala uključenom u postupak podnošenja zahtjeva za odštetu; primila je “odgovore na pitanja” koja je poslala Tužilaštvu i redovno su je obavještavali o toku predmeta.

Na osnovu iskustava D i J, vidi se da je adekvatna pravna podrška presudna za osnaživanje preživjelih. Sa oskudnim ili nikakvim pravnim obrazovanjem, preživjelima je potrebna stručna podrška da bi potpuno učestvovala u procesu traženja odštete. L na primjer govori o vlastitoj borbi da podnese zahtjev za naknadu štete u krivičnom postupku bez advokata: “Bila sam izgubljena, svi ti pravni pojmovi su mi bili nepoznati i čak nisam znala ni koga da kontaktiram oko bilo čega”: ovaj opis je u potpunoj suprotnosti sa aktivnim učešćem D i J. Kako navodi Tanja Tankosić iz Odjeljenja za podršku svjedocima Suda BiH, za preživjele je važno da stručna lica kao njihovi punomoćnici, “budu tu da im daju taj glas”.

F. IZGRADNJA POVJERENJA U PRAVOSUDNI SISTEM

“Sada pozitivno gledam na suđenja za ratne zločine. Očigledno je da zločini nisu zaboravljeni...”

J, osoba koja je preživjela seksualno nasilje i kojoj je Sud BiH dosudio naknadu štete

Naknada štete može izgraditi povjerenje žrtava u vladavinu zakona i tako im pomoći da se više osjećaju dijelom društvene zajednice.

Zbog kašnjenja u krivičnom gonjenju ratnih zločina i kontinuirane nekažnjivosti počinilaca, javnost u BiH nema mnogo povjerenja u pravosudni sistem.²² Među preživjelima koje su iz prve ruke doživjele taj pravni postupak, frustracija je ogromna. Na primjer, K “je potpuno nezadovoljna radom sudova i tužilaštva”. Njen je predmet još uvijek u fazi istrage, a godine se nižu, te se K “pita zbog

²² Vidi: *Delivering Justice in Bosnia and Herzegovina: An Overview of War Crimes Processing from 2005-2010*, Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), (maj 2011), s. 90. Dostupno na <http://www.osce.org/bih/108103?download=true>; *Retribution and Restoration: Bosnia on Trial*, University of Cambridge, (13 February 2013). Dostupno na <http://www.cam.ac.uk/research/news/retribution-and-restoration-bosnia-on-trial>; *Bosnia and Herzegovina: Nations in Transit 2015*, Freedom House. Dostupno na <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2015/bosnia-and-herzegovina>

čega to toliko dugo traje i počinje gubiti nadu”. Neaktivnost pravosuđa dodatno obeshrabruje zato što K može identificirati nekoliko muškaraca koji su je silovali. G koja također čeka suđenje počinioocu u svom predmetu komentira: “U BiH nema pravde”. Prema njenom mišljenju, “tu su stalna razočarenja i nema nikakvog poboljšanja”.

Mnoge od preživjelih koje dobijaju podršku od psihoterapeutkinje Besime Ćatić, dođu u susret sa počiniocima “koji su još uvijek na slobodi i žive u njihovim sredinama”. Iz njene perspektive, “žrtve žele da vjeruju, ali one su toliko iznevjerene zbog činjenice da je prošlo više od 20 godina od rata, a da ovi ljudi nisu procesuirani. Ovo je katastrofa za njihovo psihičko stanje”. Za preživjele poput G i K, ta “katastrofa” šalje poruku da društvo nije briga za njihovu dobrobit i da ih neće zaštititi.

Međutim, ova osjećanja se mogu donekle ublažiti konstruktivnim interakcijama sa pravosudnim sistemom, kao npr. dosuđivanjem odštete koja se duguje preživjelima. J kojoj je Sud BiH također dosudio odštetu stekla je “određeno” povjerenje u pravni sistem. Prije izricanja presude u njenom predmetu, J “nije vjerovala u pravdu, niti da će počiniooci biti procesuirani”. Sada pozitivnije gleda na vladavinu prava u BiH. Kako J kaže: “Očigledno je da zločini nisu zaboravljeni, bez obzira na to ko je nešto uradio i kome je nešto učinjeno. Veoma sam zadovoljna odnosom sa Tužilaštvom i Sudom”.

D, kojoj je Sud BiH također dosudio odštetu smatra da su je sudije i tužioci tokom suđenja tretirali “s poštovanjem”. U svjetlu navedenih odnosa, osude počinioaca i dosuđivanja odštete, D vjeruje da u BiH postoji bar “djelimična pravda”; ona smatra da je zakon ispoštovan u okviru suđenju za zločin koji je pretrpila, ali priznaje da mnoge druge preživjele još uvijek nisu ostvarile pristup pravdi.

Kao što pokazuju komentari J i D, uspostavljanje konstruktivnog odnosa s pravosuđem – kad sudije i tužioci ukazuju poštovanje, razvijanje odnosa sa sudskim osobljem i povjerenja u njih, i gledanje kako sudije i tužioci rade na tome da olakšaju podnošenje zahtjeva za naknadu štete – sve to samo po sebi može biti vrijedno. Ako više preživjelih žrtava bude imalo slična iskustva kao J i D, sa pravosudnim sistemom koji prema preživjelima postupa s dostojanstvom i dodjeljuje im odštetu kad im ona pripada, moguće je da će razočarenje žrtava pravnim postupcima - i društvom općenito - postepeno prerasti u uslovno povjerenje koje su iskazale J i D.

Osim toga, predmeti kao što su *Savić, Marković, Vojić i Mešić, te Dostić*, mogu imati pozitivan efekat, tako što će i druge preživjele ratnih zločina saznati za njih. Na primjer, K primjećuje da priče o preživjelima seksualnog nasilja koje su dobile odštetu “sve nas” čine upornijim i samouvjerenijim. Psihologinja/psihoterapeutkinja Teufika Ibrahimović isto tako napominje, “pozitivni primjeri će donijeti nadu preživjelima, a nemamo mnogo pozitivnih primjera”. Stoga je od ključnog značaja da se tih nekoliko “pozitivnih primjera” iz prethodnih godina pretvori u standardnu praksu.

G. REHABILITACIJA

“Presuda mi je donijela mnogo pozitivnih stvari, zatvorila sam to poglavlje svog života”.

D, osoba koja je preživjela seksualno nasilje i kojoj je Sud BiH dosudio naknadu štete

Iako se u ovom tekstu povremeno govorilo o rehabilitacijskim efektima naknade štete, u narednom dijelu su sabrani najvrjedniji od tih zaključaka.

Posebno kada se radi o preživjelima seksualnog nasilja, sudsko priznanje postojanja djela i preživljene patnje može značajno unaprijediti proces zacjeljivanja. Kako psihoterapeutkinja Besima Čatić navodi, “tokom suđenja, one dokazuju sebi da su nevine, da su žrtve, da nisu bile krive ni za šta”. Ova spoznaja pomaže preživjelima da se riješe osjećaja srama i krivnje koji ih je toliko dugo proganjao.

Kao što je spomenuto, kazna – prividno ponovno uspostavljajući moralni poredak – isto tako može biti presudna za rehabilitaciju. Prema iskustvu psihologinje/psihoterapeutkinje Teufike Ibrahimfendić, vidjeti počinitelje privedene licu pravde što uključuje osudu na kaznu zatvora, kao i obaveznu nadoknadu štete, je “sam po sebi oblik oporavka”. Besima Čatić smatra ovu unutrašnju čežnju za pravdom psihološkom potrebom većine pojedinaca: kako ona primjećuje, “kad nas neko povrijedi, normalno da želite da ta osoba bude kažnjena. To je neophodna satisfakcija za žrtve”.

Isto tako, kao što je navedeno, dosuđena odšteta šalje poruku da su preživjele osnažene da ostvaruju svoja prava, da su dio društvene zajednice i da ih štiti pravni sistem: u stvaranju tog inkluzivnog okruženja, sudske odštete pokazuju preživjelima da mogu nastaviti živjeti kao građanke BiH, što dodatno olakšava njihov oporavak nakon zločina koji su počinjeni nad njima tokom rata.

Za D, kojoj je Sud BiH dosudio naknadu štete, niz koristi koje joj je donijela ta presuda uticao je na njenu rehabilitaciju. Prema njenim riječima: “To mi je mnogo pomoglo da krenem dalje. Znam da moram živjeti i dalje ići kroz život, a to je bilo puno lakše nakon presude”.

H. EKONOMSKA KORIST

“Naknada štete omogućava preživjelima da normaliziraju svoje stanje, da se integriraju i poboljšaju svoj status u društvu zato što im je zaista potrebna finansijska pomoć”.

Sabiha Husić, direktorica organizacije Medica Zenica

Pored simboličkih koristi koje donosi naknada štete, sam novac može pružiti egzistenciju preživjelima koje imaju ozbiljnih ekonomskih problema zbog nasilja počinjenog tokom rata. G na primjer navodi da su dosuđene odštete važne “zato što su mnoge preživjele ozbiljno bolesne, nemaju subvencionirane stanove, ne primaju nikakvu podršku, podižu svoju djecu od socijalne pomoći”. Kao što je spomenuto, preživjele često zbog ratne traume ne mogu pronaći posao, a time ni ekonomsku stabilnost. Stoga im odšteta može pomoći da zadovolje osnovne potrebe, kao što su briga o djeci, medicinske usluge i smještaj.

Kad je kantonalni sud osudio počinioca, T, preživjela seksualnog nasilja upućena je na građansku parnicu za naknadu štete. T živi od mjesečne penzije i jedva pokriva troškove lijekova koje uzima zbog traume. Svakog ljeta, djeca T-inog pokojnog muža vraćaju se kući u BiH iz inostranstva i nastoje T izbaciti iz njenog stana. T se potom mora mučiti da pronađe smještaj, oslanjajući se na dobrotu porodice i prijatelja. Za T, sudska odšteta bi “bar pomogla da riješi stambeno pitanje,” jer ona nema sredstava da ga sama riješi.

Ekonomska korist koju donosi odšteta također može olakšati rehabilitaciju preživjelih žrtava. Preživljavajući na marginama društva, takve osobe često se ne mogu fokusirati ni na šta drugo osim pukog preživljavanja. Međutim, kad ostvare ekonomsku sigurnost, mogu početi posvećivati pažnju dugo zanemarenim brigama, koje uključuju obrazovanje, zapošljavanje i zdravlje. Kao što Duška Andrić Ružičić iz Centra za pravnu pomoć ženama iz Zenice primjećuje, “kada neko više nema finansijskih problema, tada se on ili ona može koncentrirati na fizičke i psihološke probleme i dobiti podršku”.

I. PROBLEMI SA IZVRŠENJEM: MJERENJE SIMBOLIČKIH I MATERIJALNIH KORISTI

“Često čujem od preživjelih da oni samo žele da sud utvrdi da je on kriv, da barem na jedan dan svi znaju šta je ta osoba uradila i zbog toga bi se odrekli svih svojih penzija i novaca”.

Duška Andrić Ružičić, aktivistica za ljudska prava u Centru za pravnu pomoć ženama iz Zenice

Ekonomske koristi opisane u prethodnom dijelu zavise od efikasnosti izvršnih postupaka. Prema tome, u svjetlu postojećih problema sa izvršenjem, neophodno je odvagati simboličke i materijalne koristi sudske odštete. Da li je dosuđena odšteta i dalje vrijedna truda ako se ne isplaćuje? Intervjuirane osobe su s oprezom potvrdno odgovorile na ovo pitanje, dosljedno smatrajući da su kazna, priznavanje, odvracanje, osnaživanje i rehabilitacija vrijedniji od novčane isplate.

J, na primjer, kaže da ona “ne bi bila razočarana” ako joj Sud BiH ne bi dosudio naknadu štete. Iz njene perspektive, “najvažnije je da je počinitelj kažnjen, da je identificiran i da svi znaju da je ratni zločinac”. Isto tako, iako D ne očekuje da će dobiti sudsku odštetu, sama presuda joj je već donijela “mnogo pozitivnih stvari”, uključujući sposobnost da nastavi sa svojim životom. I preživjele kao što su K i G ponovile su da imaju ista osjećanja.

Kao što Murat Tahirović, predsjednik Udruženja žrtava i svjedoka genocida, primjećuje, “materijalni dio naknade nije na prvom mjestu za većinu preživjelih, to je više na trećem ili četvrtom mjestu”. Shodno tome, koordinatorica IZVOR-a iz Prijedora, Seida Karabašić napominje da čak i kada počinitelj ne plati ono što duguje – alternativno – država kasnije nadoknadi preživjeloj umjesto njega, “ono što je važno za preživjelu je da se *u presudi* navodi da je on taj koji mora da plati” (kurziv dodat).

Intervjuirane osobe su međutim iznijele bojazni da bi neizvršenje na kraju moglo umanjiti simboličke koristi kao što su društvena inkluzija, kazna, priznavanje i osnaživanje. Psihoterapeutkinja/ psihologinja Teufika Ibrahimfendić, na primjer, vjeruje da dodjela naknade štete ima moć izliječenja. No, ipak se brine da uskraćivanje isplate može izazvati nepovjerenje, razočarenje, i otuđenje, neutrališući na taj način rehabilitacijske efekte nadoknade štete. Prema mišljenju preživjele seksualnog nasilja M, čiji je zahtjev za naknadu štete odbačen po žalbi na građanskom sudu, pojmovi kao što su pravda i priznavanje na kraju ne bi značili “ništa, ako se naknada na kraju nikada ne realizira”.

Fraza “na kraju” koju je M upotrijebila govori o ključnoj važnosti vremena. Preživjele, svjesne ekonomskih izazova sa kojima se suočavaju i počinoci i država, realno razmišljaju o malim šansama za trenutnu isplatu. Murat Tahirović, na primjer navodi da preživjele “razumiju da država nema dovoljno novca da isplati presude u kratkom vremenskom periodu”. Zbog toga, Tahirović smatra da je “važno da postoji pravda sada iako je samo na papiru”. Nasuprot tome, neizvršenje tokom *dugotrajnog* vremenskog perioda moglo bi umanjiti vrijednost “trenutne pravde” i stvarnog napretka koji je postignut dosuđivanjem odštete pred sudom.

VII. MJERE ZAŠTITE SVJEDOKA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Ovaj dio prelazi sa materijalnih prednosti i nedostataka naknade štete koju sud nalaže u krivičnom postupku na proceduralne aspekte iskustva pokretanja postupka za naknadu štete. Kako je dalje u tekstu opisano, preživjele koje podnesu zahtjev za naknadu štete u krivičnom postupku dobivaju proceduralnu zaštitu koja trenutno nije dostupna onima koje obeštećenje traže u parničnom postupku.

A. ZAŠTITA IDENTITETA

“Preživjelima su ove mjere potrebne da bi se zaštitilo njihovo dostojanstvo, privatni život i mentalno stanje”.

Alma Taso Deljković, Odjeljenje za podršku svjedocima Suda BiH

Preživjele koje naknadu štete traže u krivičnom postupku imaju pravo na zaštitu identiteta. Za mnoge je ovakva predostrožnost neophodna. D se, na primjer, osjećala “mnogo sigurnije uz mjere zaštite svjedoka”. Kako je D već bila uznemirena zbog mogućeg susreta licem u lice sa počiniteljem na sudu, njoj je garancija da njen identitet neće biti otkriven bila “važna”.

Kako su navele intervjuirane osobe koje se bave pravom, psihologijom, psihoterapijom i socijalnim radom, preživjele seksualnog nasilja poseban značaj pripisuju zaštiti identiteta zbog stigme koja prati krivična djela seksualnog nasilja. Preživjele se često boje reakcija svojih zajednica i bliskih ljudi. Kako je već spomenuto, neke svojim porodicama nisu nikada ispričale šta im se desilo u ratu. Dok neke druge, iako su podijelile svoja iskustva sa porodicom, možda ne žele da komšiluk/selo/grad sazna o tim zločinima.

Ima i onih preživjelih koje se brinu da će im se počinitelji i/ili njihovi sunarodnjaci svetiti ukoliko saznaju njihov identitet. Kako navodi direktorica Medice Zenica, Sabiha Husić, “često se ne osjećaju sigurnim, nekada se brinu šta će se desiti nakon suđenja, a nekada dobivaju prijetnje prije suđenja,

posebno ako su počinitelji na slobodi”. Preživjele se pitaju “kako se mogu osjećati sigurno kada krenem u posjetu porodici i prođem pored kafića u kojem on sjedi? Sjedi tamo i smješka se”.²³

Na nekim suđenjima je teško osigurati djelotvornu zaštitu identiteta. U malim zajednicama, može biti primijećeno da preživjela odlazi na svjedočenje ili se ona može jednostavno identificirati iz činjeničnih okolnosti zločina. Međutim, čak i u ovakvim slučajevima, zaštita identiteta može preživjeli pružiti psihološku utjehu. Kako zamjenik glavne tužiteljice kantonalnog tužilaštva Zeničko-dobojskog kantona Redžo Delić zaključuje “žrtva i dalje misli da je on ili ona pod zaštitom, koja daje psihološko olakšanje, bez obzira na to da li stvarna zaštita može postojati”.

Shodno tome, zbog dostupnosti mjera zaštite identiteta u krivičnim postupcima, suđenja za ratne zločine mogu postati prikladniji način za pristup reparacijama od parničnih postupaka koji ne nude ovakve vrste mjera zaštite.

B. RETRAUMATIZACIJA: PODRŠKA PREŽIVJELIMA

“Za preživjele je najvažnije samo da završe sa svim. Oni žele da to bude završeno jer je sve preteško za njih. Tu je očigledan uticaj retraumatizacije”.

Redžo Delić, zamjenik glavne tužiteljice kantonalnog tužilaštva Zeničko-dobojskog kantona, tužilac za ratne zločine

Proces potraživanja naknade za štetu pretrpljenu u ratu preživjele izlaže retraumatizaciji. Međutim, postojanje ciljane podrške može ublažiti negativne psihološke efekte učešća u pravnom postupku.

Prema iskustvu OSCE-ove posmatračice suđenja za ratne zločine, Dušanke Sekulić, “svaka žrtva koja je svjedočila prošla je kroz proces retraumatizacije”. Iako retraumatizacija utiče na sve kategorije preživjelih, preživjele seksualnog nasilja suočavaju se sa povećanim rizikom zbog intimnosti zločina i netretiranih psiholoških problema, kako smo naveli ranije u tekstu. Izjave osoba sa kojima su vođeni razgovori odražavaju tu istinu. Kako je primijetila L, na primjer, učešće u krivičnom gonjenju njenog počinitelja bilo je “izrazito stresno”. Za L je “svako svjedočenje predstavljalo dodatnu retrau-

²³ Razgovor sa Sabihom Husić, direktoricom organizacije Medica Zenica.

matizaciju,” jer, kako ona kaže, “sve što sam preživjela mi se vratilo”. I D je također navela, “Osjećala sam se grozno tokom suđenja, osjećala sam da sam se vratila u to doba kada mi se to desilo u ratu. Nisam nikoga vidjela u sudnici, samo sam vidjela počinitelja”. Neuropsihijatrica i sudska vještakinja Alma Bravo Mehmedbašić se prisjeća jedne preživjele ratnog seksualnog nasilja koja je bila toliko uznemirena tokom svjedočenja da je počela da govori o sebi u trećem licu, onda je imala “potpunu amneziju, kao dijete”.

Intervjui sa psihoterapeutkinjom Besimom Ćatić, koordinatoricom IZVOR-a iz Prijedora Seidom Karabašić, te psihologinjom/psihoterapeutkinjom Teufikom Ibrahimefendić su otkrili da zajednički okidači za preživjele seksualnog nasilja uključuju susret sa počiniteljima licem u lice; unakrsno ispitivanje o tome da li su one na neki način izazvale zločine koji se procesuiraju, i/ili nisu u dovoljnoj mjeri pružile otpor; i ispitivanje o detaljima seksualnog čina. Kako Ćatić primjećuje, “u tim situacijama, žena ponovo postaje žrtva”.

Pravni postupci mogu dovesti i do traumatizacije voljenih osoba preživjele. Kako je ranije u tekstu navedeno, transgeneracijska trauma je široko rasprostranjena među porodicama preživjelih seksualnog nasilja, posebice u slučajevima kada preživjela nije prošla kroz savjetovanje. Alma Taso Deljković iz Odjeljenja za podršku svjedocima na Sudu BiH, na primjer, radila je sa preživjelim seksualnog nasilja čija djeca imaju “ozbiljne psihološke probleme” zbog kontinuirane patnje roditelja.

Također, učešće preživjelih u sudskim postupcima može “izazvati reakciju cijele porodice”.²⁴ Ta “reakcija” može biti naročito ozbiljna ako preživjela nije prethodno podijelila svoju priču sa porodicom. U takvim slučajevima, porodica cijelo suđenje provede emotivno procesuirajući ono što se desilo njihovoj voljenoj osobi. Čak i porodice koje su znale za seksualni napad prije suđenja mogu teško podnijeti grubo unakrsno ispitivanje i/ili detaljno opisivanje zločina. Zamjenik glavne tužiteljice kantonalnog tužilaštva Zeničko-dobojskog kantona, tužilac za ratne zločine Redžo Delić je radio na slučaju ratnog seksualnog nasilja koji je izazvao toliko patnje za samu preživjelu da se ubrzo razvela od muža. Delić navodi da je suđenje bilo “vrlo bolno” za sve sudionike.

Postojanje odjeljenja za podršku svjedocima na Sudu BiH i na nekoliko krivičnih sudova na entitetskom nivou, kao što su Travnik, Istočno Sarajevo, Banja Luka i Zenica, može ublažiti traume koje prolaze preživjele i njihove porodice. Enes Maličbegović, sudija Kantonalnog suda u Zenici, podsjeća da su prije uvođenja odjela za podršku svjedocima, preživjele često gubile svijest ili osjećale mnoge druge poteškoće nakon svjedočenja. Maličbegović primjećuje da je pružanjem podrške svjedocima učestalost takvih pojava svedena na minimum, i preživjele se osjećaju “više sigurno i ugodno”.

²⁴ Razgovor sa Aleksandrom Petrić iz Udruženih žena iz Banja Luke.

Alma Taso Deljković i Tanja Tankosić svakom svjedoku i svjedokinji pristupaju pojedinačno, posvećujući punu pažnju stanju i okolnostima osobe sa ciljem da se “smanji mogućnost retraumatizacije”.²⁵ Odjeljenje za podršku svjedocima Suda BiH “u stalnoj je komunikaciji” sa preživjelim prije, tokom i poslije suđenja: preživjela se priprema za sudnicu, pomaže joj se kroz postupak i pruža se podrška ukoliko dođe do psiholoških problema nakon svjedočenja.

Kao što je navedeno ispitanici se slažu da se retraumatizacija može samo ublažiti, a ne u potpunosti izbjeći, stoga navođenje preživjele u sud bez psihološke podrške, može biti duboko štetno, te proizvesti “trajne posljedice”.²⁶ Odjeljenja za podršku svjedocima omogućuju da preživjele učestvuju u suđenjima na način koji je najviše moguće pozitivan i osnažujući. Kako građanski sudovi trenutno ne nude ovu vrstu pomoći, krivična gonjenja predstavljaju važnu opciju za preživjele koje traže obeštećenje.

U uredu psihoterapeutkinje/psihologinje

Psihoterapeutkinja/psihologinja Teufika Ibrahimefendić, koja redovno savjetuje preživjele, uključujući one koje traže obeštećenje, naglašava važnost prolaska kroz svjedočenje sa preživjelim prije nego što uđu u sudnicu. Iz perspektive Ibrahimefendić, to je naročito važno za preživjele seksualnog nasilja da “prvo u sigurnom i zaštićenom okruženju kažu ono što im se dogodilo, prije nego što moraju govoriti o ovakvim detaljima ispred nepoznatih osoba”. Ibrahimefendić je utvrdila da preživjele koje nisu psihološki pripremljene se ukoče na sudu, “blokiraju” i ne mogu da nađu riječi da opišu intimne zločine nad njima. Ona zbog toga radi sa preživjelim da “iznađu odgovarajući jezik,” kao što su “neko mi je naredio da se skinem i uperio pištolj u mene”. Ibrahimefendić smatra da ovaj proces pripreme “pomaže ženama da se osjećaju opuštenije i ne stide, da ne osjećaju krivicu ili stid, tako da mogu lakše govoriti o stvarima koje su im se dogodile.”

25 Razgovor sa Almom Taso Deljković.

26 Razgovor sa Duškom Andrić Ružičić.

VIII. NAKNADA ŠTETE U PARNIČNOM POSTUPKU

“Moj savjet svim žrtvama je da pokušaju ostvariti sva prava i iskoristiti sve opcije, kako u parničnom tako i u krivičnom postupku”.

L, preživjela seksualnog nasilja

Kako se u više navrata spominjalo u ovom izvještaju, preživjele mogu tražiti reparaciju putem različitih postupaka: zahtjeva za naknadu štete u sklopu suđenja za ratne zločine, pokretanja parničnog postupka, i/ili podnošenja zahtjeva za mjesečnu naknadu u sistemu socijalne zaštite. Ispitivanjem merituma sudski naložene naknade štete u parničnom kontekstu, u ovom dijelu ćemo se osvrnuti na iskustva i preživjelih koje su upućene na parnični sud nakon krivičnog postupka i onih koje su isključivo pokretale parnične postupke.

A. SIMBOLIČNE KORISTI I ODGOVORNOST DRŽAVE

“Oboje trebaju plaćati, i entitet i počinitelji jer su i jedni i drugi odgovorni, država jer nije spriječila zločine, a počinitelji jer su ih počinili”.

J, preživjela seksualnog nasilja kojoj je Sud BiH dosudio naknadu štete

Preživjele kojima je naknada štete dosuđena na parničnom sudu iz nje dobivaju, pored same materijalne naknade, mnoge simbolične koristi o kojima smo ranije govorili: kazna, priznanje, osnaživanje, uključivanje u društvenu zajednicu, rehabilitacija, itd. Na primjer, preživjela seksualnog nasilja M, tužila je Federaciju u građanskom postupku. Iako je M dodijeljena naknada štete na prvostepenom sudu, drugostepeni sud je ukinuo presudu po žalbi. Osnovni cilj M bio je da ovim tužbenim zahtjevom “dobije priznanje države za sve stvari koje država nije spriječila ili čijem je dešavanju doprinijela”. Prema M, dodjela odštete u parničnom postupku predstavljala bi “neku vrstu pravde”.

Kao što se vidi iz perspektive M, neke preživjele pripisuju veliku vrijednost naknadi štete od strane entiteta/država. U svom radu sa preživjelima, Ombudsman BiH, Jasminka Džumhur istakla je “važno im je da vlada ili institucije koje su počinile zločine nad njima budu odgovorne, jer je preživjelima poznato da su pojedinci ti koji su činili zločine u ime pojedinih institucija”. Murat Tahirović, predsjednik Udruženja žrtava i svjedoka genocida, koji je i sam preživio ratne zločine, shodno tome smatra da bi nadoknade trebale biti isplaćene od strane entiteta ili države, tako da “institucije ne izbjegnu odgovornost za sve stvari koje su prema njihovim naredbama rađene u toku rata”. Tahirović također misli da će potraživanje naknada od počinitelja stvoriti finansijske probleme za njihove porodice, što će prouzrokovati da i naredne generacije žive sa nasljeđem gorčine.

Zbog mogućnosti pozivanja entiteta/države na odgovornost, neke preživjele preferiraju parnični u odnosu na krivični postupak. Druge su, imajući na umu da su i institucije i pojedinci bili odgovorni za ratne zločine, ambivalentne po pitanju dobivanja odštete iz sredstava počinitelja ili entiteta/države. G, na primjer, navodi “ako počinitelj ne može platiti, onda treba država jer nas je i ona iznevjerila”.

B. PARNIČNI POSTUPAK KAO JEDINA OPCIJA

“Tužbenim zahtjevom obično rukovode strateške okolnosti,” koje podliježu trenutno dostupnim opcijama.

Alfredo Strippoli, pravni savjetnik u Odjeljenju za ratne zločine i vladavinu prava OSCE-a

Parnični postupak je jedini način na koji neke preživjele mogu dobiti sudski naloženu naknadu štete. Kao takve, građanske parnice imaju nezamjenjivu ulogu u okviru bosanskohercegovačke tranzicijske pravde.²⁷

Preživjele seksualnog nasilja, na primjer, često nisu u stanju identificirati svoje počinitelje; samo znaju da je počinitelj pripadao određenoj formaciji i/ili je djelovao u ime određenih vlasti. U mnogim slučajevima u kojima je advokatica Nedžla Šehić zastupala preživjele, “žrtvama seksualnog nasilja nije poznat identitet počinitelja, jer su bile u koncentracionim logorima gdje su se smjenjivali pripadnici raznih vojnih i paravojnih formacija. U takvim okolnostima, advokatica Šehić smatra da je od vitalnog značaja za žrtve da je “neko identifikovan kao odgovoran za zločin, na primjer, vojska, i

²⁷ Parnične tužbe su još više važne zbog nedostatka zakonodavnih rješenja pitanja nakande štete.

da plaća naknadu”.

Izazovi s kojima se suočava preživjela seksualnog nasilja V upravo oslikava situaciju koju je advokatica Nedžla Šehić opisala. V, koju su silovali maskirani muškarci, ne može identificirati počinitelje. Ne zna se da li će oni ikada biti pronađeni te da li će, shodno tome, ikada doći do krivičnih osuda. Zbog toga V nije imala izbora nego da naknadu štete zahtijeva u građanskom postupku.

Čak i kada se počinitelj identificira, višestruke sile mogu odugovlačiti krivični postupak/gonjenje, sprečavajući podnošenje zahtjeva za naknadu štete u krivičnom postupku: politički uticaji, sporazumi o priznanju krivice, poteškoće sa dokazima, gomilanje predmeta, situacije u kojima je počinitelj preminuo ili napustio državu, itd. Počinitelj u predmetu G, na primjer, pobjegao je u drugu državu, izvan bosanskohercegovačke jurisdikcije. Zbog toga je malo vjerovatno da će ikada doći do krivičnog suđenja i čini se da je parnični postupak jedina prilika za G da dobije sudski dosuđenu naknadu štete.

Pored toga, kako smo ranije naveli, krivični sudovi preživjele često upućuju na parnični postupak, bez obzira na činjenicu da se pitanje dodjele odštete u krivičnom postupku rutinski rješava. U takvim okolnostima, preživjele su već svjedočile i podnijele zahtjev za naknadu štete na krivičnom sudu, a protiv njihove volje se prebacuju u parnični sistem. Konačno, kako je također ranije navedeno, pretpostavimo da se gore navedene poteškoće prevaziđu i da krivični sud dosudi naknadu štete, parnični postupak protiv odgovornog entiteta/države može služiti kao odgovarajuća zamjena kada počinitelj nema dostatna sredstva.

IX. OGRANIČENJA PARNIČNOG POSTUPKA

Parnični sud predstavlja važnu, često i jedinu, opciju za preživjele koje traže obeštećenje. Ipak, preživjele koje imaju *priliku* dobiti odštetu u krivičnom postupku, nekada to preferiraju zbog proceduralnih ograničenja koja trenutno ograničavaju pristup pravdi u parničnom sistemu. Ti nedostaci koje podrazumijevaju parnične tužbe posebno utiču na ugrožene grupe, uključujući i preživjele seksualnog nasilja.

A. TROŠKOVI ADVOKATA

“Kada se preživjele upute na parnični postupak, one ne mogu same napisati tužbu. Nemaju izbora već moraju unajmiti advokata”.

Alma Taso Deljković, Odjeljenje za podršku svjedocima Suda BiH

Kako je spomenuto, proces podnošenja zahtjeva za naknadu štete izrazito je stručan i zahtijeva široko pravničko znanje. Iako tužitelj u krivičnim suđenjima ima obavezu prema ZKP-u da pomaže preživjelima u prikupljanju dokaza za odštetu, u parničnom postupku ne postoji nikakav usporediv izvor pomoći. U parničnom postupku, preživjela ustvari mora unajmiti advokata ili drugog pravnog zastupnika da bi imala uspjeh u postupku.²⁸

Međutim, većina preživjelih ne može priuštiti advokata. Na primjer, u traženju odštete na parničnom sudu, preživjeljoj seksualnog nasilja L pomagao je TRIAL International BiH, koji je pokrio troškove sudskog vještaka. Prema L, “meni bi to inače bilo previše novca, ne bih to mogla platiti. Ali kako sam imala advokata, imala sam nekoga ko je obrazovan i stručan da štiti moje interese”. Ukoliko preživjele nisu imućne ili ukoliko nisu dobile *pro bono* pravnu pomoć, parnični postupak nije održiva opcija. Sudski troškovi su posebno problematični za ekonomski ugrožene grupe, poput preživjelih seksualnog nasilja.

²⁸ U stvarnosti, imajući na umu trenutnu istražnu/tužilačku/sudsku dinamiku i složenosti postupka za naknadu štete, žrtve u krivičnom postupku, kao i u parničnom, skoro bez izuzetka trebaju pravnu podršku ako žele uspeti.

B. IZAZOVI POVEZANI SA GUBLJENJEM ZAŠTITE IDENTITETA NA GRAĐANSKOM SUDU

“Otkrivanje njihovih identiteta ogroman je dodatni stres za preživjele. Zbog toga neke od njih neće da se upuste u parnični postupak”.

Sabiha Husić, direktorica Medice Zenica

Kako je već spomenuto, preživjele koje pokreću parnični postupak nemaju pravo na zaštitu identiteta. Građansko procesno pravo ne predviđa mjere zaštite i iako su neki sudovi iznašli neformalna rješenja za ovaj problem, nema garancije da identitet neće biti otkriven. Gubitak privatnosti može obeshrabriti preživjele seksualnog nasilja te mogu odustati od parničnog postupka. Kako smo u prethodnim dijelovima naveli, zaštita identiteta često je neophodna za preživjele seksualnog nasilja zbog straha za sigurnost, društvene stigme koja prati zločin seksualnog nasilja i, s tim u vezi, činjenice da mnoge preživjele osobe nisu sa svojim najbližim podijelile priče o ratnim stradanjima.

Proces otkrivanja može stoga biti traumatičan. Preživjela seksualnog nasilja L upućena je tokom krivičnog postupka u kojem je počinitelj osuđen na građanski sud. Iako je tokom krivičnog suđenja identitet L bio zaštićen, bila je prisiljena otkriti ga na parničnom sudu, što je ona opisala kao “vrlo, vrlo težak, jedan od najtežih dijelova”. L se borila da shvati zašto joj je zaštita data u jednom postupku a u drugom ne, te se prema njenom mišljenju ova razlika čini nepoštenom.

Dok se ne izmijeni parnični postupak na način da obuhvati mjere zaštite identiteta, rješavanje naknade štete u krivičnom postupku predstavlja važnu opciju za preživjele poput L, koje prolaze kroz veliki stres zbog otkrivanja identiteta, i za bezbroj drugih osoba koje se u potpunosti odriču obeštećenja da bi zadržale svoja ratna iskustva u privatnosti.

C. “VIŠESTRUKA RETRAUMATIZACIJA” I NEDOSTATAK PSIHOLOŠKE PODRŠKE

“Učešće u postupku evocira uspomene iz tog perioda; svaki iskaz ili ispitivanje je napad na emotivni život”.

Murat Tahirović, predsjednik Udruženja žrtava i svjedoka genocida

Parnični postupak može dovesti do traumatizacije, što je vrlo vjerovatna pojava imajući na umu da mnoge preživjele u njemu svjedoče po drugi ili treći put, a parnični sudovi nemaju podršku za svjedoke.

Iz iskustva aktivistice za ljudska prava Duške Andrić Ružičić, ponavljajuće učešće u pravnim postupcima predstavlja “višestruku retraumatizaciju”, koja može da proizvede posebna psihološka oštećenja i prateće fizičke manifestacije. Alma Taso Deljković iz Odjeljenja za podršku svjedocima Suda BiH upućena je u ovo iz prve ruke. U jednom predmetu, na primjer, tražilo se od muškarca koji je već svjedočio u fazi suđenja da ponovno da izjavu za žalbu. Kako kaže Deljković, kada je muškarac ušao u sudnicu, “rekao je da ovaj put to ne može izdržati, da ne može da diše”. Prema mišljenju Deljković, “svaki put kada preživjele govore o događajima koje su preživjele, to je još jedan nivo retraumatizacije”. Stoga, upućivanje na parnični postupak iz krivičnog suda podrazumijeva jasne psihološke opasnosti.

To se jasno vidi u pričama preživjelih sa kojima su obavljani razgovori. Kako je ranije rečeno, preživjele seksualnog nasilja podložne su povećanom riziku retraumatizacije zbog intimne prirode zločina i netretiranih psiholoških problema. Za njih, višestruka svjedočenja mogu biti preveliko opterećenje. L, koja je upućena na građanski sud nakon krivične osude, doživjela je da joj je se tokom parnice sve “vratilo”. Nakon drugog ciklusa pravnih postupaka, L kaže to “ne bi nikada ponovila,” čak i ako “bi se odšteta dovela u pitanje zbog nesvjedočenja”. Za L, tako produžen postupak jednostavno je bio prestresan. U tom smislu D, kojoj je Sud BiH dosudio naknadu štete, zahvalna je da je uspjela riješiti zahtjev za odštetu na krivičnom sudu. Prema D, “tako se uzrokuje mnogo manje stresa i jednostavnije je za žrtve. Svaki postupak budi loša sjećanja”.

Čak i kada preživjele pokrenu parnični postupak bez prethodnog učešća u krivičnom postupku, nepostojanje odjela za podršku svjedocima na parničnim sudovima stavlja preživjele u osjetljivu poziciju podložnu retraumatizaciji. Kako je prethodno spomenuto, takvi odjeli preživjelima pružaju psihološka podršku neophodnu da upravljaju stresom u sudnici. Na primjer, za preživjelu seksualnog

nasilja M, koja je pokrenula parnični postupak protiv Federacije, “cijeli taj postupak bio je težak,” i vratio je “u ratno doba”. M je bilo potrebno “7 dana nakon svakog saslušanja da se oporavi i nastavi sa svakodnevnim životom”. U postupku pred Sudom BiH ,odjeljenje za podršku svjedocima bi u tih 7 dana bilo u kontaktu sa M, te bi se zajedno suočili sa bilo kakvim psihološkim problemima. Na građanskom sudu, M je bila prepuštena sama sebi.

Važnost psihološke i pravne pomoći

Važnost psihološke i pravne pomoći vidimo u iskustvu osobe V, preživjele seksualnog nasilja koja je podnijela građanski tužbeni zahtjev u saradnji sa tuzlanskim Savezom logoraša. Budući da je V trebala pravnu pomoć u parničnom postupku i nije si mogla priuštiti advokata, pristala je na zastupanje putem Saveza. Advokat V nije objasnio proces podnošenja tužbe za naknadu štete, nije je redovno obavještavao o napretku predmeta i nikada je nije upozorio na rizik plaćanja sudskih taksi.

Budući da parnični sud – kao što je poznato – nije imao Službu za podršku svjedocima i V nije imala sredstava za psihološko savjetovanje, sama se snalazila u toj parnici, što joj je bilo “veoma traumatično”. Jednoga dana, advokat joj je rekao da ona i nekolicina drugih preživjelih trebaju sutradan prisustvovati ročištu u Banja Luci. Advokat joj nije detaljno objasnio šta je svrha postupka i nije imao razumijevanja za zabrinutost V. Kako se osjećala nepripremljena i potresena, V je rekla advokatu da je bolesna te da ne može prisustvovati suđenju.

Zbog događaja koji su uslijedili, uključujući zbunjenost V oko tužbenog zahtjeva za naknadu štete, sve veće anksioznosti, i na kraju, povlačenja punomoći, advokat se nije pojavio u najvažnijem dijelu postupka, što je značilo da je sud – u skladu s pravilima parničnog postupka – zaključio da je V odustala od tužbe. Kao što je gore navedeno, strana koja izgubi predmet mora pokriti nastale troškove parnice. Nesvjesna ovih posljedica, V se šokirala kada je primila dokument od Suda iz Banja Luke s nalogom da plati sudske troškove i upozorenjem da će joj imovina biti zaplijenjena ukoliko ne izvrši plaćanje.

Ukupni troškovi su iznosili 5.000 KM, što V nije mogla platiti. Zbunjena, uplašena i zabrinuta, V je “razmišljala o samoubistvu”. Jedino što je spriječilo V da se ne ubije je bilo to što je razgovarala s još jednom preživjelim seksualnog nasilja o problemu sudskih troškova. Ova prijateljica joj je predložila organizaciju TRIAL International ured u BiH. Od tada je TRIAL pomogao V da smanji troškove sa 5.000 KM na 300 KM. Međutim, V je izgubila povjerenje u pravosudni sistem i vladavinu zakona. Kako ona kaže: “Ne vjerujem nikome”.

Njena ispovijest ukazuje na neke od nedostataka građanskog suda; prvenstveno odsutnost psihološke pomoći za preživjele kojima je potrebno savjetovanje da bi tražile obeštećenje. Također, priča o V naglašava nužnost učinkovite pravne pomoći i u građanskim i u krivičnim postupcima. Kao rezultat nedostatka informacija i prema tome, nedostatka razumijevanja procesa tužbenog zahtjeva za naknadu štete, njezino se mentalno zdravlje pogoršalo; V nije bila u mogućnosti učestvovati u postupcima, te je izgubila predmet. Cjelokupan proces je bio obesnažujući, nakon njega je V je bila u gorem stanju nego kada je pokrenula proces traženja pravde.

D. ZASTARA I SUDSKI TROŠKOVI

“Primjena zastare te sudske takse su mučenje preživjelih u drugom obliku”.

Jasminka Džumhur, Ombudsman BiH za ljudska prava

“Zbog toga ne vjerujem u pravdu. Za mene je to zaista veliko razočarenje, sve je to političko pitanje. Država je shvatila da će bankrotirati ako bude plaćala odštete za ratne zločine tako da je napravljen politički dogovor da se odšteta ne daje i da se prestane pomagati žrtvama”.

M, preživjela seksualnog nasilja

Još jedna opasnost u parničnom postupku je nepravilno nametanje zastare. Sudovi u RS-u primjenjuju zastaru odbijajući sve tužbe podnesene protiv ovog entiteta nakon 1999. godine. U zadnje vrijeme su i sudovi u FBiH, slijedeći sudsku praksu Ustavnog suda,²⁹ počeli upotrebljavati argument zastare uskraćujući preživjelima pristup pravnim lijekovima protiv Federacije.³⁰

Ponižavanje preživjelih se, ne završava sa odbijanjem tužbi. RS sudije, oslanjajući se na princip da strana koja izgubi spor mora snositi troškove suđenja, prisiljavaju preživjele da plaćaju visoke sudske troškove. Mnoge preživjele to ne mogu priuštiti zbog finansijskih poteškoća koje su detaljno predstavljene u ovom izvještaju. U nekim slučajevima su vlasti zaplijenile imovinu preživjelih.

Kako su ispitane osobe primijetile, pitanje zastare i problem plaćanja sudskih troškova razorili su i razočarali preživjele, pogoršavajući već oskudne ekonomske, psihološke i fizičke uslove ranjivih grupa, kao što su osobe koje su pretrpjele seksualno nasilje. B, na primjer, koja je pokrenula tužbu protiv RS-a doživjela je da joj je tužba odbijena na osnovu zastare. B nije bila u mogućnosti da plati sudske troškove, što je prouzrokovalo “veliki stres”: kako B kaže, “još jedno traumatsko iskustvo koje se mora preživjeti”.³¹

Razočarenje ne samo zbog uskraćene pravde već i *kažnjavanja* kroz materijalne sankcije probudilo je otuđenost preživjelih od pravnog sistema, i države u generalnom smislu. G opisuje nevjericu žena koje su, nakon mnogo godina čekanja na pravdu, bile prisiljene dizati kredite da plate troškove

²⁹ Vidi Desanka Stanišić i Srećko Stanišić u noti 9.

³⁰ Zastara se ne primjenjuje na parnice pokrenute protiv direktnih počinitelja.

³¹ Skoro u isto vrijeme kada je osnovni sud u Banjaluci odbio tužbeni zahtjev od B, Okružni sud u Doboju je osudio počinitelja. TRIAL International ured u BiH stoga radi na osiguravanju odštete na osnovu presude iz Doboja te na ukidanju obaveze plaćanja sudskih troškova nametnutih B.

sudskih predmeta. Kako G navodi, “žene su zbog toga tako razočarane da čak ne žele ni podijeliti sa drugima to što im se desilo. Više nikome ništa ne vjeruju”. S obzirom na to, advokatica Nedžla Šehić primjećuje da žrtve “smatraju da su kažnjene po drugi put. Prvi put su bile kažnjene u ratu, i sada, zbog toga što država ne priznaje njihove patnje, one se osjećaju ponovo kažnjene iako su žrtve”.

X. SOCIJALNA NAKNADE

Da bi se ostvario pristup reparacijama van sudnice, preživjele mogu podnijeti zahtjev za priznavanje statusa civilne žrtve rata unutar socijalnog sistema. Socijalna davanja, iako predstavljaju važan oblik reparacija, služe drugačijoj svrsi od sudski dosuđene odštete, i nedostaju im ključni simbolički aspekti.

A. SOCIJALNE NAKNADE KAO SPAS

“Kad ne bih primala novac, ne znam kako bih kupila lijekove i sve ostalo za život, jer ne bih za to imala novca”.

V, preživjela seksualnog nasilja

Sistem socijalne zaštite je sredstvo preživljavanja za mnogobrojne preživjele. Kako je spomenuto, netretirani problemi sa mentalnim zdravljem sprečavaju preživjele da pronađu posao, što je dio ciklusa siromaštva i traume. U okolnostima sveprisutne ekonomske nesigurnosti, invalidnine, kako se često označavaju naknade u okviru ovog sistema, predstavljaju imperativ. Kako primjećuje preživjela seksualnog nasilja D, “mjesečne naknade mnogo znače, ja bez njih ne bih bila u stanju živjeti”. Preživjela seksualnog nasilja T također smatra da joj je mjesečna invalidnina prijeko potrebna; ona nema “dodatnih izvora prihoda” i ne bi drugačije sebi mogla priuštiti liječenje koje joj je potrebno.

Kako se vidi iz priče T, preživjele, koje se često jedva održavaju na rubu egzistencije, bore se da dobiju lijekove za svoje fizičke i psihičke bolesti. Bez reparativnog mehanizma dostupnog svima u BiH, oslanjaju se na ove socijalne naknade da bi rješavale zdravstvene probleme koje su uzrokovali ratni zločini. Mnoge od žena sa kojima koordinatorica IZVOR-a iz Prijedora Seida Karabašić radi su, na primjer, “vrlo bolesne, potrebna im je stalna medicinska pomoć, i moraju da koriste svoje mjesečne naknade da kupe tablete za sebe”. Ovi stalni i neophodni rashodi za skupe lijekove pojačavaju oskudicu preživjelih i, shodno tome, njihovu ovisnost o socijalnoj pomoći.

B. PRIZNAVANJE STATUSA ŽRTVE

“Mjesečne novčane naknade koje primaju preživjele su zaista važne jer je to neka vrsta potvrde - čak i ako neke od njih ne trebaju novac, to je za njih važno”.

Teufika Ibrahimefendić, psihologinja/psihoterapeutkinja

Socijalne naknade pružaju određene simboličke koristi, kao što je priznavanje da su ratni zločini počinjeni protiv dotičnih osoba. Mnoge preživjele su provele dugi niz godina boreći se da se prizna ono što im se desilo. Posebno se preživjele seksualnog nasilja, kako smo ranije naveli u izvještaju, suočavaju sa zastarjelim idejama da su na neki način one izazvale to krivično djelo i/ili da se nisu dovoljno opirale. U tom smislu, potvrda socijalnog sistema da imaju status žrtve može biti veoma važna.

C. OGRANIČENJA SIMBOLIČKE VRIJEDNOSTI

“Socijalna davanja se ne mogu porediti sa naknadom za nematerijalnu štetu. Isplata ovog vida pomoći nije na temelju bilo kakve odgovornosti i kao takva je potpuno odvojena stvar”.

Nedžla Šehić, advokatica

Postoje ograničenja simboličke vrijednosti mjesečnih socijalnih davanja. Komponenta kažnjavanja i odgovornosti u sudski dosuđenim odštetama ne postoji u kontekstu socijalnog sistema; on je osmišljen da pruža podršku ugroženim grupama, a ne da ispravlja kršenja ljudskih prava.

Kao što je već spomenuto, sistem isplate mjesečne socijalne naknade je organizovan na nivou entiteta. FBiH vrši raspodjelu naknada licima sa prebivalištem u tom entitetu, a RS distribuira naknade licima sa prebivalištem u Republici Srpskoj. Zbog demografskih promjena od rata, većina preživjelih u sistemu socijalne zaštite ne primaju naknade od entiteta odgovornog za počinjenje zločina nad njima; u velikom broju slučajeva ne postoji veza između izvora sredstava i strane odgovorne za nastalu štetu, shodno tome, distribucija ovih socijalnih davanja ne predstavlja prihvatanje odgovornosti za ratne zločine entiteta koji isplaćuje ovaj vid pomoći. Kako psihoterapeutkinja Besima Čatić napominje, “da bi to bila kompenzacija mora biti plaćena od strane onih koji su počinili zločine”.

Pored toga, funkcija odštete u smislu priznavanja zločina umanjena je u sistemu socijalnih naknada. Podnošenje zahtjeva za priznavanje statusa civilne žrtve rata je rutinski, administrativni proces. Preživjela preda zahtjev sa medicinskom dokumentacijom i drugim relevantnim materijalima, uključujući i potvrde od određenog udruženja žrtava ili NVO Medica Zenica, nakon čega taj zahtjev razmatra/odobrava određena komisija. Nema detaljnog, pojedinačnog utvrđivanja činjenica, nema pripisivanja odgovornosti niti utvrđivanja činjenica sličnog onom u sudskom postupku.

Kako ne postoje aspekti kažnjavanja, odgovornosti i priznavanja u socijalnom sistemu, u njemu se gube i aspekti osnaživanja, odvratanja i društvene osude. Stoga, ispitanice često te naknade percipiraju kao milostinju, a ne pravdu. Na primjer, G penzije smatra nečim poput "sadake". Slično navodi i K, "Ja te naknade vidim kao socijalnu pomoć, ne pravdu, koja zavisi od toga da li ima sredstava u budžetu". Kao takav, socijalni sistem nije adekvatna zamjena za sudski dosuđenu odštetu i, generalnije govoreći, ne oslobađa državu obaveze da obešteti ratne povrede.

D. PROCEDURALNA OGRANIČENJA

"Žrtve imaju nejednake statuse u Federaciji i Republici Srpskoj. Problem penzija još uvijek nije riješen, ni na državnom nivou ni u entitetima. Žrtve su veoma umorne".

Aleksandra Petrić, Udružene žene Banja Luka

Konačno, važno je primijetiti da entitetske sheme naknada isključuju veliki broj preživjelih. Kako smo već naveli, RS odbacuje sve zahtjeve koji su podneseni nakon 2007. godine. Nije jasno da li su čak i preživjele koje su ispoštovale taj rok 2007. godine morale dodatno dokazivati određeni oblik fizičkog oštećenja.

Koordinatorica IZVOR-a iz Prijedora Seida Karabašić je svjedočila sa kojim se izazovima preživjele suočavaju radi ostvarivanja prava na mjesečna novčana primanja u RS-u. Nekoliko preživjelih ratnog seksualnog nasilja uključenih u IZVOR - raseljena lica koja su se vratila u Prijedor nakon rata - kasnije su se ipak odselila u Federaciju zbog nemogućnosti da ostvare pravo na invalidnine u RS-u. Gordana Vidović, direktorica organizacije civilnog društva Budućnost Modriča, je isto tako naišla na prepreke koje postavlja sistem socijalne zaštite RS. Preživjeli seksualnog nasilja s kojima ona radi "su vrlo razočarani, jer su čuli da preživjele u FBiH mogu da ostvare svoja prava, dok oni to ne mogu".³² Zbog takvih ograničenja veliki je značaj postojanja drugih reparativnih opcija, poput sudskih postupaka.

³² Kako je ranije navedeno, čak i u FBiH, podjela mjesečnih naknada nije uvijek jednaka i daleko je od sigurne.

“Već su prošle 23 godine od završetka rata, a oni su jako spori, ali ja i dalje vjerujem da će jednog dana počiniooci ratnih zločina biti uhapšeni i kažnjeni”.

K, preživjela seksualnog nasilja

“Prepreke su prolazne, sve dok se mogu ukloniti, naknada štete se može ostvariti i naplatiti”.

Alfredo Strippoli, pravni savjetnik u OSCE-u

Sistem socijalne zaštite, parnice i krivični postupci služe kao značajni reparativni mehanizmi za preživjele. Kako je spomenuto, mjere tranzicijske pravde moraju biti komplementarne, zadovoljavajući različite potrebe i prilagođavajući se različitim okolnostima. Na primjer, iako entitetske sheme davanja nekim preživjelima nude pouzdan i ključan izvor finansiranja, socijalna pomoć ne može zamijeniti simboličku vrijednost naknade štete koju dosudi sud.³³

Naknada štete i u građanskom i u krivičnom postupku može donijeti niz neopipljivih koristi; kažnjavanje počinioaca/države, priznavanje, odvracanje, osnaživanje, jačanje povjerenja u pravni sistem, društvenu inkluziju itd. Brojni slojevi značenja sadržani u sudskoj odšteti mogu olakšati psihički oporavak preživjelih, omogućavajući im da nastave živjeti nakon zločina počinjenih nad njima.

Kako je spomenuto u prethodnim dijelovima, parnične tužbe su za mnoge preživjele ključna opcija: naročito za osobe koje nisu u mogućnosti ostvariti naknadu štete u krivičnom postupku. Međutim, kako parnica trenutno nosi mnogo procesnih problema, suđenja za ratne zločine koja kombiniraju krivično gonjenje i naknadu štete trenutno predstavljaju jedinstveno učinkovit oblik zadovoljštine; krivični postupak pruža preživjelima zaštitu identiteta i psihološku podršku, a istovremeno zaobilazi probleme kao što su višestruka retraumatizacija, zastara i sudski troškovi, koji ometaju pristup pravdi u parničnom postupku.

Imajući u vidu glavne značajke naknade štete u krivičnom postupku, država, entiteti, NVO, pravosuđe i međunarodne institucije bi trebale raditi na uklanjanju postojećih prepreka u dosuđivanju takvih naknada: prvenstveno, tu je indiferentan stav sudova i tužilaštava po ovom pitanju; neposto-

³³ Kako je spomenuto, iako je naknada štete do sada bila dosuđivana u formi sudskih odšteta u parničnom ili krivičnom postupku, ona bi se potencijalno mogla dodjeljivati širom BiH posredstvom usvajanja odgovarajućeg zakonodavstva. Dosadašnja nastojanja da se uspostavi takav reparativni mehanizam u čitavoj državi su propala.

janje besplatne pravne pomoći za preživjele; i problemi sa izvršenjem. Tužioci i sudije su do sada oklijevali da olakšaju proces dosuđivanja naknade štete u okviru krivičnog postupka. Međutim, kao što pokazuje niz nedavnih uspješnih predmeta pred Sudom BiH, stavovi se mijenjaju. Kako bi osigurali da preživjele mogu ostvariti odštetu u predstojećim krivičnim postupcima, sudije i tužioci na svim nivoima moraju nastaviti ispunjavati svoje obaveze u smislu naknade štete.

Shodno tome, država/entiteti se moraju pozabaviti pitanjem nepostojanja besplatne pravne pomoći. Zbog složenosti postupka podnošenja zahtjeva za naknadu štete i u krivičnom i u parničnom postupku, preživjele koje ne mogu platiti advokata efektivno su lišene pristupa pravnom lijeku. U svjetlu simboličkih i materijalnih koristi koje sudska odšteta donosi, nadležni organi u BiH bi trebali poduzeti korake kako bi preživjelima pružili potrebnu pomoć u ostvarivanju naknade koja im pripada.

Na kraju, problemi sa izvršenjem mogu narušiti napredak koji je postignut dosuđivanjem odštete. Osjećaj preživjelih da je pravda zadovoljenja – u obliku kazne, priznanja, osnaživanja, odvracanja, društvene inkluzije itd. počet će da blijedi ako se odšteta ne isplati duži vremenski period. Opcije kao što su državni fond, zamrzavanje imovine počinitelaca, korištenje zaplijenjene imovine stečene krivičnim djelom, te uzimanje međunarodnih kredita mogu spriječiti gubitak stvarnih koristi koje su ostvarene i koje se *mogu* ostvariti putem naknade štete pred krivičnim sudom. Kako kaže posmatračica suđenja ispred OSCE-a, Dušanka Sekulić, “hajde da se izborimo za to. Hajde da ne izgubimo zalet nakon dosuđivanja odštete u krivičnom postupku, i hajde da osiguramo izvršenje korak po korak.” Preživjele poput V, G, K, B, M, T, D, J i L zaslužuju bar toliko – a i mnogo više.

O TRIAL INTERNATIONAL

TRIAL International je nevladina organizacija koja se bori protiv nekažnjivosti međunarodnih zločina i podržava žrtve u njihovoj potrazi za pravdom. Organizacija pruža pravnu pomoć, podnosi slučajeve, razvija lokalne kapacitete i zagovara agendu ljudskih prava.

TRIAL International je prisutan u BiH od 2008. godine i pruža podršku žrtvama teških kršenja ljudskih prava iz rata i njihovim porodicama u potrazi za pravdom, istinom i reparacijama.

GLAVNO SJEDIŠTE

TRIAL International, P.O Box 5116

1211 Geneva 11, Switzerland

+ 41 22 321 61 10

www.trialinternational.org

info@trialinternational.org

URED U BIH

TRIAL International - ured u BiH, Čobanija 19

71 000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

+387 33 219 873

www.trial.ba

TRIAL

International